

Eerlijke
Verzekeringswijzer

Beoordeling van het beleggingsbeleid van acht Nederlandse verzekeringsgroepen

Eerlijke Verzekeringswijzer

2 december 2021

Over de Eerlijke Verzekeringswijzer

Dit rapport is geschreven in opdracht van de Eerlijke Verzekeringswijzer (EV). De Eerlijke Verzekeringswijzer is een samenwerkingsverband van vijf maatschappelijke organisaties: Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX, en World Animal Protection. Het doel van de Eerlijke Verzekeringswijzer is om verzekeringsgroepen actief in Nederland aan te sporen om maatschappelijk verantwoord te ondernemen en te beleggen.

De Eerlijke Verzekeringswijzer vormt samen met de Eerlijke Bankwijzer (EB) en Eerlijke Pensioenwijzer (EP) de Eerlijke Geldwijzer (EG). De Eerlijke Geldwijzer is onderdeel van *Fair Finance International* (FFI), een internationaal netwerk van meer dan 70 maatschappelijke organisaties in dertien landen.

Over dit rapport

Dit rapport presenteert de resultaten van de uitbreiding van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer. In het rapport wordt het duurzaamheidsbeleid van acht middelgrote Nederlandse verzekeraars voor het eerst beoordeeld.

Over Profundo

Met diepgaand en op feiten gebaseerd onderzoek en advies wil Profundo een praktische bijdrage leveren aan een duurzame wereld en sociale rechtvaardigheid. We analyseren internationale grondstofketens, de financiële sector, relevante beleidsontwikkelingen en de impact van bedrijven en financiers op alle duurzaamheidsaspecten. Meer informatie over Profundo is beschikbaar op www.profundo.nl.

Over de auteurs

Dit rapport werd onderzocht en geschreven door Eline Achterberg, met bijdrages van Lennart van Loenen en Jan Willem van Gelder. Het rapport dient als volgt geciteerd te worden: Achterberg, E. (2021, november), *Beoordeling van het beleggingsbeleid van acht Nederlandse verzekeringsgroepen*, Amsterdam, Nederland: Profundo.

Disclaimer

Profundo neemt de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht bij het verzamelen van informatie en het verwerken daarvan in publicaties, maar kan niet garanderen dat deze publicatie volledig is. Profundo neemt geen verantwoordelijkheid voor fouten in de gebruikte bronnen, noch voor veranderingen na de publicatiedatum. Deze publicatie is bedoeld voor informatieve doeleinden en dient niet te worden gelezen als een rapport dat goedkeuringen, verklaringen of garanties van welke aard dan ook verstrekt. Profundo zal geen aansprakelijkheid aanvaarden voor schade die voortvloeit uit het gebruik van deze publicatie.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Introductie	3
Hoofdstuk 1 Onderzoek en methodologie	5
1.1 Opzet beleidsonderzoek	5
1.2 Selectie van verzekeringsgroepen	5
1.3 Methodologie	6
1.4 Verantwoording	10
1.5 Disclaimer	10
Hoofdstuk 2 Beoordeling beleid per verzekeraar	11
2.1 ANWB (Unigarant)	11
2.2 De Goudse	13
2.3 DSW	14
2.4 Klaverblad	16
2.5 ONVZ	17
2.6 Univé	18
2.7 ZLM	20
2.8 Zorg en Zekerheid	21
Hoofdstuk 3 Resultaten per duurzaamheidsthema	23
3.1 Arbeidsrechten	23
3.2 Belastingen	25
3.3 Corruptie	29
3.4 Dierenwelzijn	31
3.5 Gendergelijkheid	34
3.6 Gezondheid	37
3.7 Klimaatverandering	40
3.8 Mensenrechten	45
3.9 Natuur	48
Hoofdstuk 4 Resultaten per risicosector	51
4.1 Maakindustrie	51
4.2 Mijnbouw	53
4.3 Olie en gas	58
4.4 Wapens	62
Hoofdstuk 5 Resultaten per aspect van de bedrijfsvoering	65
5.1 Transparantie en verantwoording	65
Hoofdstuk 6 Conclusies	69
6.1 Algemeen overzicht scores	69
6.2 Conclusies scores bij de acht verzekeringsgroepen	70
Bronvermeldingen	72

Lijst van tabellen

Tabel 1	Overzicht geselecteerde verzekeringsgroepen	1
Tabel 2	Overzicht rapportcijfers van de acht verzekeringsgroepen per thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	2
Tabel 3	Overzicht verzekeringsgroepen in de Eerlijke Verzekeringwijzer	4
Tabel 4	Geselecteerde verzekeringsgroepen: merknamen en premie-inkomen 2020.....	6
Tabel 5	Kwalificaties behorende bij beleidsscores.....	9
Tabel 6	Analyse relevante beleggingen UVM (ANWB)	12
Tabel 7	Overzicht rapportcijfers ANWB (Unigarant)	12
Tabel 8	Analyse relevante beleggingen De Goudse	13
Tabel 9	Overzicht rapportcijfers De Goudse.....	14
Tabel 10	Analyse relevante beleggingen DSW	15
Tabel 11	Overzicht rapportcijfers DSW	15
Tabel 12	Analyse relevante beleggingen Klaverblad	16
Tabel 13	Overzicht rapportcijfers Klaverblad.....	16
Tabel 14	Analyse relevante beleggingen ONVZ	18
Tabel 15	Overzicht rapportcijfers ONVZ	18
Tabel 16	Analyse relevante beleggingen Univé.....	19
Tabel 17	Overzicht rapportcijfers Univé.....	19
Tabel 18	Analyse relevante beleggingen ZLM	20
Tabel 19	Overzicht rapportcijfers ZLM	21
Tabel 20	Analyse relevante beleggingen Zorg en Zekerheid	22
Tabel 21	Overzicht rapportcijfers Zorg en Zekerheid	22
Tabel 22	Beleidsscores Arbeidsrechten	24
Tabel 23	Beleidsscores Belastingen.....	26
Tabel 24	Beleidsscores Corruptie	29
Tabel 25	Beleidsscores Dierenwelzijn	32
Tabel 26	Beleidsscores Gendergelijkheid	35
Tabel 27	Beleidsscores Gezondheid.....	38
Tabel 28	Beleidsscores Klimaatverandering.....	42
Tabel 29	Beleidsscores Mensenrechten	46
Tabel 30	Beleidsscores Natuur	48
Tabel 31	Beleidsscores Maakindustrie	52
Tabel 32	Beleidsscores Mijnbouw	54
Tabel 33	Beleidsscores Olie en gas	59
Tabel 34	Beleidsscores Wapens.....	63

Tabel 35	Beleidsscores Transparantie en verantwoording	66
Tabel 36	Rapportcijfers van de acht verzekeringsgroepen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering	69

Samenvatting

Dit rapport bevat de resultaten van een uitbreiding van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer, waarin het duurzaamheidsbeleid van acht middelgrote verzekeraars voor het eerst is beoordeeld.

Tabel 1 presenteert een overzicht van de verzekeringsgroepen die zijn meegenomen in de huidige uitbreiding van de Eerlijke Verzekeringswijzer, met daarbij ook de merknamen die deze verzekeraars hanteren en het bruto premie-inkomen van de verzekeringsgroepen in 2020.

Tabel 1   **Overzicht geselecteerde verzekeringsgroepen**

Verzekeringsgroep	Merkmamen van de verzekeringsgroep in Nederland	Bruto premie-inkomen 2020 (€ duizend)
ANWB (Unigarant)	ANWB, Unigarant	457.791
De Goudse	De Goudse, De Zeeuwse Verzekeringen	687.527
DSW	DSW Zorgverzekeraar, inTwente Zorgverzekeraar, Stad Holland Zorgverzekeraar	698.782
Klaverblad	Klaverblad	199.808
ONVZ	ONVZ, VvAA zorgverzekering, PNOzorg, Jaaah	687.760
Univé	Univé, ZEKUR, Zorgzaam	523.117
ZLM	ZLM	134.129
Zorg en Zekerheid	Zorg en Zekerheid	107.642

Bron: Jaarverslagen over 2020 van de genoemde verzekeringsgroepen.

In het onderzoek is nagegaan welke principes en duurzaamheidscriteria zijn opgenomen in het beleid van deze verzekeringsgroepen voor negen duurzaamheidsthema's, vier risicosectoren en één aspect van de bedrijfsvoering. De beoordelingsmethodologie is afkomstig van *Fair Finance International* (FFI) en is gebaseerd op breed gedragen internationale standaarden, zoals verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes. Van verzekeraars die maatschappelijk verantwoord willen ondernemen mag worden verwacht dat ze deze principes en standaarden toepassen bij het beleggen van verzekeringspremies.

Per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering wordt aan iedere verzekeringsgroep een rapportcijfer toegekend. Tabel 2 geeft een overzicht van de scores die in dit onderzoek zijn toegekend voor de geselecteerde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering aan de tien onderzochte verzekeringsgroepen. De scores worden weergegeven op een schaal van 1 (zeer slecht) tot 10 (uitstekend).

Tabel 2   **Overzicht rapportcijfers van de acht verzekeringsgroepen per thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering**

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
<i>Thema</i>								
Arbeidsrechten	4	4	4	4	4	4	4	4
Belastingen	4	4	4	4	4	4	4	4
Corruptie	6	5	5	6	5	6	6	5
Dierenwelzijn	1	1	1	4	1	1	1	1
Gendergelijkheid	1	1	1	2	1	1	1	1
Gezondheid	2	3	3	4	3	3	3	3
Klimaatverandering	1	3	1	5	2	2	2	1
Mensenrechten	5	5	5	6	6	5	5	5
Natuur	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>Sector</i>								
Maakindustrie	2	2	2	3	2	3	3	2
Mijnbouw	2	2	2	3	3	3	3	2
Olie en gas	2	3	2	4	3	2	2	2
Wapens	2	4	4	10	4	10	4	4
<i>Bedrijfsvoering</i>								
Transparantie en verantwoording	3	1	1	4	1	3	3	2

Introductie

Dit rapport bevat de resultaten van een uitbreiding van het doorlopend beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer (EV), waarin het duurzaamheidsbeleid van acht middelgrote verzekeraars voor het eerst is beoordeeld.

De Eerlijke Verzekeringswijzer is een samenwerkingsverband van vijf maatschappelijke organisaties: Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World Animal Protection. De Eerlijke Verzekeringswijzer is samen met de Eerlijke Bankwijzer (EB) en de Eerlijke Pensioenwijzer (EP) onderdeel van de Eerlijke Geldwijzer: www.eerlijkegeldwijzer.nl. De Eerlijke Verzekeringswijzer maakt, samen met de zusterorganisaties in de Eerlijke Geldwijzer deel uit van *Fair Finance International* (FFI), een internationaal samenwerkingsverband van non-gouvernementele organisaties (ngo's) in België, Brazilië, Cambodja, Duitsland, de Filipijnen, India, Indonesië, Japan, Nederland, Noorwegen, Thailand, Vietnam en Zweden.

De Eerlijke Verzekeringswijzer stelt zich ten doel om verzekeringsgroepen aan te moedigen hun beleggingsbeleid te verduurzamen en om duurzaamheid verder in hun bedrijfsvoering te integreren. Verzekeringsgroepen zijn relatief grote spelers op de (internationale) beleggingsmarkt. Door hun beleggingen in bedrijven maken ze het voor deze bedrijven mogelijk met het verworven kapitaal hun bedrijfsactiviteiten te financieren en uit te breiden. Deze activiteiten kunnen op een positieve manier bijdragen aan het welzijn van mensen en dieren, aan het klimaat en het milieu, maar ook op een negatieve manier, bijvoorbeeld door het schenden van mensenrechten of door milieuvervuiling.

Volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer zouden verzekeraars daarom ook van de bedrijven waarin ze beleggen moeten verwachten dat zij en hun toeleveranciers relevante internationale verdragen, standaarden, en initiatieven naleven. Verzekeraars zouden deze verwachtingen moeten vastleggen in beleidsdocumenten die publiek beschikbaar zijn, zodat voor alle klanten en andere stakeholders inzichtelijk is welke keuzes door de verzekeringsgroepen gemaakt worden in hun beleggingen.

De Eerlijke Verzekeringswijzer laat zien in welke mate verzekeringsgroepen door middel van hun beleggingen bijdragen aan een sociaal rechtvaardige en duurzame wereld. Dit gebeurt enerzijds in beleidsonderzoeken, die het beleggingsbeleid en de bedrijfsvoering van verzekeraars systematisch vergelijken en beoordelen. Daarnaast laat de Eerlijke Verzekeringswijzer praktijkonderzoeken uitvoeren, waarin voor een specifieke sector of duurzaamheidsthema wordt beoordeeld of de beleggingen van een verzekeringsgroep in lijn zijn met nationale en/of internationale richtlijnen voor duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO).

De Eerlijke Verzekeringswijzer is een consumenteninstrument. Steeds meer consumenten vinden het belangrijk dat hun verzekeraar maatschappelijk verantwoord belegt. Consumenten worden via de website betrokken bij het verwezenlijken van het doel van de Eerlijke Verzekeringswijzer. Op de website kunnen consumenten het beleggingsbeleid van de grootste verzekeringsgroepen in Nederland vergelijken en de resultaten van praktijkonderzoeken bekijken. Ook kunnen consumenten via de website de verzekeringsgroepen aanschrijven om positieve of negatieve feedback te geven.

Het eerste beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer werd gepubliceerd in september 2013, waarin de focus lag op het duurzaamheidsbeleid van de grootste spelers op de Nederlandse markt voor levensverzekeringen. In september 2018 zijn drie nieuwe verzekeringsgroepen aan de Eerlijke Verzekeringswijzer toegevoegd: CZ, Menzis en VGZ. In de huidige uitbreiding van de Eerlijke Verzekeringswijzer worden daarnaast de volgende verzekeringsgroepen toegevoegd: ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid. De Eerlijke Verzekeringswijzer dekt daarmee bijna 95% van de gecombineerde schade- en zorgverzekeringmarkt (gemeten in percentage marktbeheersing).

Tabel 3 geeft een overzicht van de verzekeringsgroepen die op dit moment in de Eerlijke Verzekeringswijzer zijn opgenomen en de verzekeringsgroepen die met de huidige uitbreiding worden toegevoegd.

Tabel 3 Overzicht verzekeringsgroepen in de Eerlijke Verzekeringswijzer

Verzekeringsgroepen reeds opgenomen in de Eerlijke Verzekeringswijzer	Uitbreiding Eerlijke Verzekeringswijzer in 2021
Achmea	ANWB (Unigarant)
Aegon	De Goudse
Allianz	DSW
ASR	Klaverblad
Athora NL	ONVZ
CZ	Univé
Menzis	ZLM
NN Group	Zorg en Zekerheid
VGZ	

Hoofdstuk 1 van dit rapport zet de methodologie en werkwijze van de Eerlijke Verzekeringswijzer uiteen. Ook wordt toegelicht welke thema's en sectoren zijn onderzocht, hoe beleid wordt beoordeeld en hoe scores worden toegekend. In Hoofdstuk 2 worden de resultaten van het beleidsonderzoek per verzekeringsgroep gepresenteerd. In Hoofdstuk 3, Hoofdstuk 4 en Hoofdstuk 5 worden de onderzoeksresultaten geanalyseerd, respectievelijk per duurzaamheidsthema, sector en aspect van de bedrijfsvoering. In Hoofdstuk 6 worden de belangrijkste conclusies getrokken.

Voor een uitgebreidere beschrijving van de doelstelling en de gehanteerde onderzoeksmethodologie, de aandachtsgebieden (thema's, sectoren en bedrijfsvoering) plus het maatschappelijk belang daarvan, en van de elementen waarop het beleid van de Nederlandse verzekeringsgroepen beoordeeld wordt, wordt verwezen naar de laatste beleidsrapporten, die te vinden zijn op de website van de Eerlijke Geldwijzer: eerlijkegeldwijzer.nl/verzekeringswijzer/onderzoek/.

1

Onderzoek en methodologie

1.1 Opzet beleidsonderzoek

In dit onderzoeksrapport wordt het beleggingsbeleid van acht verzekeringsgroepen in Nederland beoordeeld. De beoordelingen uit dit rapport worden in ingekorte vorm en in toegankelijke bewoordingen op de website van de Eerlijke Geldwijzer gepubliceerd. Het onderzoek is een nulmeting van het duurzaamheidsbeleid van acht middelgrote verzekeringsgroepen die nieuw aan de Eerlijke Verzekeringswijzer zijn toegevoegd.

In paragraaf 1.2 wordt een overzicht gegeven van de geselecteerde verzekeringsgroepen. Het beleid van deze verzekeraars wordt in dit onderzoek vergeleken aan de hand van de *Fair Finance Guide Methodology* (FFG-methode), een methodologie die Profundo in samenwerking met *Fair Finance International* (FFI) heeft ontwikkeld. De FFG-methode is opgesteld in 2014 en wordt periodiek geactualiseerd. De laatste versie van de FFG-methode werd in oktober 2021 gepubliceerd. Om de vergelijkbaarheid met de laatste actualisering van het beleidsonderzoek van de Eerlijke Verzekeringswijzer (januari 2020) te waarborgen is bij deze uitbreiding van het beleidsonderzoek de versie van 2018 gehanteerd.¹

Deze methodologie is ook gepubliceerd op de website van de Eerlijke Verzekeringswijzer (uitsluitend in het Engels). De methodologie beoordeelt het beleid van de verzekeringsgroepen op de inhoud en reikwijdte van het beleid. De methodologie wordt nader uiteengezet in paragraaf 1.3.

1.2 Selectie van verzekeringsgroepen

Tabel 4 presenteert een overzicht van de verzekeringsgroepen die zijn meegenomen in de huidige uitbreiding van de Eerlijke Verzekeringswijzer, met daarbij ook de merknamen die deze verzekeraars hanteren en het bruto premie-inkomen van de verzekeringsgroep in 2020.

Tabel 4 Geselecteerde verzekeringsgroepen: merknamen en premie-inkomen 2020

Verzekeringsgroep	Merknamen van de verzekeringsgroep in Nederland	Bruto premie-inkomen 2020 (€ duizend)
ANWB (Unigarant)	ANWB, Unigarant	457.791
De Goudse	De Goudse, De Zeeuwse Verzekeringen	687.527
DSW	DSW Zorgverzekeraar, inTwente Zorgverzekeraar, Stad Holland Zorgverzekeraar	698.782
Klaverblad	Klaverblad	199.808
ONVZ	ONVZ, VvAA zorgverzekering, PNOzorg, Jaaah	687.760
Univé	Univé, ZEKUR, Zorgzaam	523.117
ZLM	ZLM	134.129
Zorg en Zekerheid	Zorg en Zekerheid	107.642

Bronnen: UVM Verzekeringsmaatschappij N.V. (2021), Financieel Jaarverslag 2020, p. 6.; De Goudse (2021), Jaarverslag 2020, p. 9; Klaverblad Verzekeringen (2021), Jaarverslag Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A., p. 21; ONVZ (2021), Jaarverslag 2020, p. 15, 54; Univé Groep (2021), Jaarverslag 2020, p. 112; ZLM (2021), Jaarverslag 2020, p. 62; Onderlinge Waarborgmaatschappij Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid u.a. (2021), Verslag inzake de Solvabiliteit en de Financiële Toestand (SFCR) 2020, p. 43.

1.3 Methodologie

1.3.1 Selectie van thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering

De Eerlijke Verzekeringswijzer beoordeelt het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen in relatie tot belangrijke thema's en sectoren, en ook de transparantie en verantwoording over de beleggingskeuzes en de inhoud en resultaten van het verantwoord beleggingsbeleid.

Via beleggingen in bedrijven, organisaties en overheden kan de verzekeringsgroep te maken krijgen met, en invloed uitoefenen op, belangrijke MVO-thema's. In dit onderzoek wordt daarom het beleid van de verzekeringsgroepen beoordeeld voor de volgende thema's:

- Arbeidsrechten;
- Belastingen;
- Corruptie;
- Dierenwelzijn;
- Gendergelijkheid;
- Gezondheid;
- Klimaatverandering;
- Mensenrechten; en
- Natuur.

Wanneer een verzekeraar investeert in bedrijven die actief zijn in sectoren waarin grote duurzaamheidsrisico's bestaan, is volgens de Eerlijke Verzekeringswijzer specifiek beleid voor die sectoren noodzakelijk. Dit onderzoek beoordeelt daarom het beleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor de volgende sectoren:

- Maakindustrie;
- Mijnbouw;
- Olie en gas; en
- Wapens.

Naast de beoordeling van het beleid voor thema's en sectoren wordt ook het volgende aspect van de bedrijfsvoering beoordeeld:

- Transparantie en verantwoording.

Voor ieder van de bovengenoemde thema's beschrijft de FFG-methode de duurzaamheidsrisico's en ook de relevante internationale standaarden en toonaangevende initiatieven op het gebied van duurzame ontwikkeling en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Op basis daarvan is een aantal principes ("elementen") geformuleerd die naar het oordeel van de Eerlijke Verzekeringswijzer relevant zijn voor de invulling van het verantwoord beleggingsbeleid door verzekeringsgroepen.

1.3.2 Principes afgeleid van internationale standaarden

In de door de Eerlijke Verzekeringswijzer gehanteerde FFG-methode worden voor ieder van de in paragraaf 1.3.1 genoemde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering elementen van een goed beleid gedefinieerd die zijn afgeleid van internationale standaarden, zoals internationale richtlijnen, keurmerken, gedragscodes en relevante publicaties van gerenommeerde organisaties. De elementen zijn als principes geformuleerd.

Principes die in (vrijwel) alle landen in wet- en regelgeving zijn opgenomen worden niet expliciet benoemd, omdat de Eerlijke Verzekeringswijzer ervan uitgaat dat verzekeringsgroepen van de bedrijven waar ze kapitaal aan beschikbaar stellen verwachten, dat zij zich aan de wet houden. Het onderzoek richt zich vooral op bovenwettelijk (MVO-) beleid.

De geformuleerde principes kunnen door de verzekeringsgroepen op verschillende manieren toegepast worden op nieuwe en bestaande beleggingen en op hun bedrijfsvoering. Bij nieuwe beleggingen kunnen de principes als selectiecriteria worden gehanteerd. Bij bestaande beleggingen kunnen ze worden ingezet als richtlijn voor engagementactiviteiten of voor afspraken over verbeteringen met de bedrijven waarmee de verzekeringsgroep financiële relaties heeft. Op basis van deze principes kan een verzekeringsgroep uiteindelijk ook besluiten om een financiële relatie met een bedrijf te beëindigen als de engagementactiviteiten niet binnen een redelijke termijn het gewenste resultaat hebben.

In dit beleidsonderzoek wordt niet in detail de praktijk van de beleggingsbeslissingen van de verzekeringsgroepen beoordeeld, maar de principes die daaraan ten grondslag liggen. Voor het thema transparantie en verantwoording wordt wel naar de praktijk gekeken, omdat de in dit thema vervatte beoordelingselementen betrekking hebben op de bedrijfsvoering van de verzekeraars.

1.3.3 Onacceptabele praktijken

Een aantal beoordelingselementen in de FFG-methode uit het principe dat een bepaalde activiteit onacceptabel is. Deze elementen zijn geformuleerd als "Activiteit X is onacceptabel". De Eerlijke Verzekeringswijzer keurt zulke activiteiten sterk af. Echter, omdat de Eerlijke Verzekeringswijzer niet ingaat op de manier waarop verzekeringsgroepen hun beleid implementeren, moet het woord "onacceptabel" niet automatisch worden gelezen als "uitgesloten". De Eerlijke Verzekeringswijzer is zich bewust van de verschillende stappen die financiële instellingen kunnen nemen om bedrijven ertoe te bewegen om met een bepaalde activiteit te stoppen. De Eerlijke Verzekeringswijzer verwacht daarom ook niet van verzekeringsgroepen dat zij bedrijven die betrokken zijn bij onacceptabele activiteiten altijd onmiddellijk uitsluiten. Verzekeringsgroepen kunnen ook zonder bedrijven uit te sluiten scoren voor beoordelingselementen over onacceptabele activiteiten, bijvoorbeeld door het voeren van een gestructureerde dialoog met een duidelijk doel en termijn voor het stoppen van de activiteit.

1.3.4 Relevante beleidsstukken

De Eerlijke Verzekeringswijzer verwacht van verzekeringsgroepen dat ze hun beleggingsbeleid publiek beschikbaar maken, bijvoorbeeld via de eigen website of in het jaarverslag. Het onderzoek baseert zich daarom uitsluitend op publiek beschikbare bronnen. Interne beleidsdocumenten worden door de Eerlijke Verzekeringswijzer niet in overweging genomen. De naam of het

onderwerp van het beleidsstuk is niet relevant. Elementen op het gebied van gezondheid kunnen bijvoorbeeld opgenomen zijn in het arbeidsrechten- of mensenrechtenbeleid van de verzekeringsgroep.

Wel is de reikwijdte van het beleidsstuk van belang. Voor de *duurzaamheidsthema's* die in paragraaf 1.3.1 zijn benoemd, verwacht de Eerlijke Verzekeringswijzer dat de verzekeringsgroep beleid heeft dat geldt voor alle beleggingen in alle bedrijven en organisaties. Voor de in paragraaf 1.3.1 genoemde *risicosectoren* wordt beleid verwacht dat alleen betrekking hoeft te hebben op beleggingen in bedrijven in de betreffende sector. Elementen die alleen in het beleid voor een specifieke sector zijn opgenomen kunnen daarom niet volledig meetellen voor de beoordeling van het themabeleid van de verzekeringsgroep.

Brochures en andere publicaties die de verzekeringsgroep publiceert om eigen klanten te informeren over bepaalde maatschappelijke of economische ontwikkelingen worden niet als beleidsstukken beschouwd, tenzij de verzekeringsgroep in deze publicaties nadrukkelijk aangeeft welke principes ze hanteert bij het beoordelen van de eigen beleggingen.

Wanneer een verzekeringsgroep in een nieuws- of persbericht (al dan niet gepubliceerd op de eigen website) vernieuwingen in het beleid aankondigt en van kracht doet zijn, worden deze vernieuwingen bij één (periodieke) actualisering van de beleidsbeoordeling van de Eerlijke Verzekeringswijzer meegenomen, vanaf het moment dat dit beleid daadwerkelijk van kracht is. Daarna wordt verwacht dat de beleidswijziging geïntegreerd is in de beleidsstukken waarin de verzekeringsgroep haar beleggingsbeleid vastlegt.

In dit onderzoek zijn alleen beleidsstukken beoordeeld die vóór 15 september 2021 door de verzekeringsgroepen waren gepubliceerd. Nieuw beleid dat na de deadline is aangekondigd, is niet meegenomen in deze beoordeling.

1.3.5 Internationale standaarden en initiatieven

Bij de beoordeling van het beleggingsbeleid van de verzekeringsgroepen wordt niet alleen gekeken naar het beleid dat de verzekeringsgroep heeft uitgeschreven in de eigen beleidsstukken, maar ook naar de internationale standaarden en initiatieven die door de verzekeringsgroep zijn ondertekend of die de verzekeringsgroep toepast in het eigen beleid. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, de *IFC Performance Standards* en de *UN Global Compact Principles* (UNGC). Verzekeringsgroepen die naar een dergelijke standaard verwijzen in hun beleid of die een dergelijke standaard ondertekend hebben én daarbij duidelijk maken dat ze deze standaarden op hun beleggingen toepassen, ontvangen bij de inhoudelijke beoordeling van het beleid automatisch een punt voor de elementen waarvan vooraf is vastgesteld dat de internationale standaard het principe dekt.

1.3.6 Relevante investeringscategorieën

In de FFG-methode wordt naast de inhoud van het beleid normaal ook de reikwijdte van het beleid getoetst door te beoordelen op hoeveel investeringscategorieën het beleid van toepassing is. Hierbij worden de volgende categorieën onderscheiden:

- Zakelijke kredieten;
- Projectfinanciering;
- Beleggingen op de balans; en
- Beleggingen voor klanten (vermogensbeheer).

Voor de verzekeringsgroepen die in dit onderzoek zijn beoordeeld, zijn alleen de beleggingen op de eigen balans relevant. Dit zijn de beleggingen die de verzekeraars doen met de verzekeringspremies van klanten. Beleggingen op de balans kunnen onder meer bestaan uit:

- Beleggingen in aandelen en obligaties van bedrijven;

- Beleggingen in obligaties van overheden;
- Beleggingen in private equity;
- Beleggingen in onroerend goed; en
- Andere beleggingen voor eigen rekening, waaronder financiële derivaten zoals: swaps, futures of opties.

Omdat voor de huidige groep verzekeraars slechts één investeringscategorie van toepassing is, is het toetsen van de reikwijdte van het beleid van de verzekeraars in dit onderzoek feitelijk niet relevant. Daarom wordt in dit onderzoek alleen beoordeeld of en in welke mate de verzekeraars beleid hebben dat *inhoudelijk* voldoet aan de criteria van de Eerlijke Verzekeringswijzer.

1.3.7 Toekenning en berekening scores

Voor ieder duurzaamheidsthema, iedere risicosector en ieder aspect van de bedrijfsvoering zijn in de gehanteerde methodologie een aantal beoordelingselementen opgenomen: criteria die de Eerlijke Verzekeringswijzer belangrijk vindt en die zijn afgeleid van internationale standaarden. Bij de beoordeling van het beleid van een verzekeringsgroep wordt voor elk beoordelingselement nagegaan of het beleid voldoet aan de criteria van het beoordelingselement. Hierbij zijn er drie opties:

- Wanneer een verzekeraar geen beleid heeft dat voldoet aan de criteria van het beoordelingselement worden geen punten toegekend (score 0);
- Wanneer een verzekeraar beleid heeft dat in enige mate voldoet aan de criteria van het beoordelingselement wordt een halve punt toegekend (score 0,5); of
- Wanneer een verzekeraar beleid heeft dat volledig voldoet aan de criteria van het beoordelingselement wordt een vol punt toegekend (score 1).

De beleidsscore van een verzekeraar voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering wordt bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door het totale aantal elementen dat in de methode is gedefinieerd voor het betreffende thema, de sector of het aspect van de bedrijfsvoering. In formulevorm:

$$\text{Beleidsscore voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering} = \frac{\text{Som van de beleidsscores per element} * 10}{\text{Aantal elementen in de methode voor het thema, de sector of het aspect van de bedrijfsvoering}}$$

Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende verzekeringsgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). Door de beleidsscores voor de verschillende elementen op te tellen en te delen door het totaal aantal elementen, wordt per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering een beleidsscore toegekend. De gedetailleerde beleidsscores worden daarnaast ook uitgedrukt als afgerond rapportcijfer, een heel getal tussen 1 en 10. Aan deze scores hangt de Eerlijke Verzekeringswijzer kwalificaties, overgenomen uit het onderwijs (zie Tabel 5).

Tabel 5 Kwalificaties behorende bij beleidsscores

Score	Kwalificatie
10	Uitstekend
9	Zeer goed
8	Goed
7	Ruim voldoende

Score	Kwalificatie
6	Voldoende
5	Twijfelachtig
4	Onvoldoende
3	Ruim onvoldoende
2	Slecht
1	Zeer slecht

1.4 Verantwoording

Dit rapport biedt een weergave van de resultaten van het beleidsonderzoek voor de Eerlijke Verzekeringswijzer, dat is uitgevoerd in opdracht van de vijf deelnemende organisaties. De gebruikte methodologie is de *Fair Finance Guide Methodology* (FFG-methode), die in opdracht van *Fair Finance International* is opgesteld door het Nederlandse onderzoeksbureau Profundo. De FFG-methode wordt periodiek geactualiseerd, het meest recent in februari 2020. In deze uitbreiding is echter de FFG-methode uit 2018 gebruikt om vergelijkbaarheid met eerder beoordeelde verzekeraars te waarborgen.

Het onderzoek is door onderzoeksbureau Profundo uitgevoerd in de maanden augustus tot en met november 2021. Gedurende het onderzoek hebben de onderzochte verzekeringsgroepen de gelegenheid gekregen om te reageren op:

- De bronnen die voor het onderzoek zijn gebruikt;
- De bedrijfsinformatie over de betreffende verzekeringsgroep; en
- De onderzoeksresultaten.

ANWB (Unigarant), DSW, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid hebben feedback gegeven op alle concept stukken, en die reacties zijn meegenomen in het onderzoek.

1.5 Disclaimer

Niet alle partnerorganisaties binnen de Eerlijke Verzekeringswijzer werken inhoudelijk op alle thema's en/of sectoren waarover het onderzoek zich uitstrekt. Uitingen over deelonderwerpen hoeven dan ook niet noodzakelijkerwijs te worden onderschreven door alle in de Eerlijke Verzekeringswijzer samenwerkende organisaties.

2

Beoordeling beleid per verzekeraar

2.1 ANWB (Unigarant)

2.1.1 Profiel

ANWB BV (hierna ANWB) voert alle activiteiten uit voor de vereniging Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB. Als vereniging zet de ANWB zich in voor de belangen van haar leden rondom mobiliteit, vakantie en vrije tijd door samen te werken met overheden, bedrijven en brancheorganisaties. Daarnaast biedt de uitvoerende tak van ANWB producten en diensten aan consumenten, waaronder verzekeringen. In 2020 had ANWB in totaal 4,76 miljoen leden.²

Een aantal activiteiten van ANWB vindt plaats in afzonderlijke entiteiten, waarvan de aandelen in de meeste gevallen voor 100% in handen zijn van de groepsmaatschappij ANWB BV. Zo vallen de verzekeringsproducten onder dochterbedrijf UVM Verzekeringsmaatschappij NV (hierna UVM). UVM verzekert schade op reis met de reisverzekering, schade in en om het huis met de woonhuisverzekering, schade onderweg met de mobiliteitsverzekeringen en schade tijdens recreatie met de vrijetijdsverzekeringen. De verzekeringen worden hoofdzakelijk binnen Nederland verkocht via gevolmachtigd agent Unigarant N.V. (hierna Unigarant). Daarnaast functioneert ANWB ook als bemiddelaar voor Unigarant en verschillende distributiekanaalen. De verzekeringen worden verkocht onder de labels Unigarant en ANWB.³

Omdat ANWB BV als moederbedrijf mede verantwoordelijk is voor de verzekeringsactiviteiten, wordt in dit rapport verwezen naar ANWB (Unigarant). ANWB BV heeft geen beleggingsbeleid dat voor alle entiteiten geldt en de verschillende beleggende juridische entiteiten van de ANWB-groep hebben ieder hun eigen beleggingsbeleid. In de beoordeling van het beleggingsbeleid is daarom alleen gekeken naar het beleid van dochteronderneming UVM als de entiteit die verantwoordelijk is voor de beleggingsactiviteiten van de verzekeringspremies.

UVM maakt gebruik van een fiduciair manager, NN Investment Partners BV (hierna NN IP), die verantwoordelijk is voor de uitvoering van het beleggingsbeleid. Alle beleggingen zijn ondergebracht bij acht externe beleggingsfondsen. UVM geeft aan dat het beleid van deze beleggingsfondsen ook van toepassing is op haar beleggingen. Omdat het in het kader van dit onderzoek niet mogelijk was om het beleid van alle fondsen waarin UVM belegt te beoordelen, is ervoor gekozen om alleen het eigen beleid van UVM en het beleid van de twee grootste fondsen, BlackRock en Northern Trust, te beoordelen. Deze twee fondsen vormen samen ongeveer een derde van de totale beleggingen van UVM en worden daarom voor maximaal een halve score meegerekend.⁴ Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder de labels ANWB en Unigarant.

In 2020 had Unigarant gemiddeld 477 werknemers (gemeten in fte).⁵ UVM had geen werknemers⁶, en ANWB BV had in totaal 3.867 werknemers in dienst.⁷ De bruto premieomzet waarover Unigarant provisie ontvangt van UVM, bedroeg € 459,0 miljoen in 2020, toegeschreven aan de beide labels Unigarant en ANWB. De resultaten van UVM als verzekeraar en Unigarant als haar gevolmachtigde agent laten in 2020 een totaalresultaat zien van € 65,7 miljoen voor belastingen.⁸

2.1.2 Relevante beleggingen

Tabel 6 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor UVM, 100% dochteronderneming van de ANWB.

Tabel 6 Analyse relevante beleggingen UVM (ANWB)

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Aandelen	75.059	19,5%
Obligaties	165.564	43,0%
Geldmarkt	95.790	24,9%
Hypotheken	40.515	10,5%
Overige	8.536	2,2%
Totale beleggingen	385.464	100%

Bron: UVM Verzekeringsmaatschappij N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 27.

2.1.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 7 staan de afgeronde rapportcijfers voor ANWB (Unigarant), per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 7 Overzicht rapportcijfers ANWB (Unigarant)

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
<i>Thema</i>	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	6
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	2
Klimaatverandering	1
Mensenrechten	5
Natuur	1
<i>Sector</i>	
Maakindustrie	2
Mijnbouw	2
Olie en gas	2
Wapens	2
<i>Bedrijfsvoering</i>	
Transparantie en verantwoording	3

2.2 De Goudse

2.2.1 Profiel

De Goudse N.V. (hierna De Goudse) is een Nederlandse verzekeringsgroep opgericht in 1924 en richt zich op schade-, inkomens- en levensverzekeringen. Daarnaast verlenen De Goudse en haar dochterondernemingen adviesdiensten en verzekeringsoplossingen aan ondernemers in het midden- en kleinbedrijf op het gebied van schade, ziekte en verzuim en arbeidsongeschiktheid.⁹ Onder De Goudse vallen ook verschillende dochterondernemingen die verzekeringsproducten en professionele dienstverlening aanbieden, waaronder De Zeeuwse Verzekeringen, De Leidsche Verzekeringen, VLC & Partners en ENGage Werkgeversadvies. De Goudse biedt uitsluitend in Nederland verzekeringen aan onder de labels De Goudse en De Zeeuwse Verzekeringen.¹⁰

De Goudse is een institutionele belegger die haar vermogen, reserves en voorzieningen voor eigen rekening en risico voornamelijk belegt in bedrijfs- en overheidsobligaties, hypotheek, aandelen, (indirect) vastgoed, infrastructuur en MKB-leningen (midden- en kleinbedrijf). Een groot deel van deze beleggingsportefeuille wordt intern door de afdeling Beleggingen beheerd. Beleggingen in hypotheek, direct vastgoed, aandelen en infrastructuur worden grotendeels via fondsen door verschillende externe partijen beheerd. De Goudse stelt dat het beleid van deze fondsen en beheerders minimaal moeten voldoen aan de eigen standaarden van De Goudse. Wel verwijst De Goudse voor het stembelief en de engagementactiviteiten naar de vermogensbeheerders, maar omdat De Goudse geen actueel overzicht deelt met de beleggingsfondsen en relevante vermogensbeheerders, kon dit niet worden meegenomen in het onderzoek.¹¹

In dit onderzoek is daarom gekeken naar het beleggingsbeleid van De Goudse. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder de labels De Goudse en De Zeeuwse.

In 2020 had De Goudse 592 werknemers (gemeten in fte).¹² De Goudse had een premie-inkomen van € 687,5 miljoen en een totaalresultaat na belastingen van € 16,5 miljoen.¹³

2.2.2 Relevante beleggingen

Tabel 8 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor De Goudse.

Tabel 8 Analyse relevante beleggingen De Goudse

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Staatsobligaties	1.020.000	48,3%
Bedrijfsobligaties	505.000	23,9%
Hypotheek	408.000	19,3%
Aandelen	37.000	1,8%
Overige	142.000	6,7%
Totale beleggingen	2.112.000	100%

Bron: De Goudse (2021), *Klimaatrapportage 2020*, p. 1.

2.2.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 9 staan de afgeronde rapportcijfers voor De Goudse, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 9 Overzicht rapportcijfers De Goudse

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	5
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	3
Klimaatverandering	3
Mensenrechten	5
Natuur	1
Sector	
Maakindustrie	2
Mijnbouw	2
Olie en gas	3
Wapens	4
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	1

2.3 DSW

2.3.1 Profiel

OWM DSW Zorgverzekeraar U.A. (hierna DSW) is een Nederlandse zorgverzekeraar die zich met name richt op de regio Delfland, Schieland en Westland. OWM DSW Zorgverzekeraar U.A. is voor 100% aandeelhouder van de Wlz-uitvoerder (Wet langdurige zorg) Zorgkantoor DSW B.V. In 2020 had DSW gemiddeld 625.300 verzekerden.¹⁴ DSW biedt zorgverzekeringen aan onder de labels DSW Zorgverzekeraar, inTwente Zorgverzekeraar en Stad Holland Zorgverzekeraar.¹⁵

DSW kiest ervoor om de beleggingen in aandelen en obligaties onder te brengen in externe beleggingsfondsen, welke worden geselecteerd op risicoprofiel en maatschappelijke, sociale en ecologische belangen en goed ondernemingsbestuur. Deze beleggingen worden beheerd door een fiduciaire vermogensbeheerder. DSW heeft niet openbaar gemaakt om welke vermogensbeheerder en fondsen dit gaat. Ook heeft DSW niet bekend gemaakt of er ander beleid, zoals van een vermogensbeheerder of beleggingsfondsen, van toepassing is op de beleggingen.¹⁶

In dit onderzoek is daarom uitsluitend gekeken naar het beleggingsbeleid van DSW. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder de labels DSW, inTwente en Stad Holland.

In 2020 bedroeg het gemiddeld aantal werknemers binnen DSW 665 (gemeten in fte).¹⁷ In 2020 heeft DSW een premie-inkomen van € 698,8 miljoen en een positief bedrijfsresultaat van € 49,4 miljoen geboekt.¹⁸

2.3.2 Relevante beleggingen

Tabel 10 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor DSW.

Tabel 10 Analyse relevante beleggingen DSW

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Obligaties	38.166	10,2%
Aandelen	43.234	11,6%
Geldmarkten	272.376	73,0%
Vastgoed en effecten	19.045	5,1%
Overige/niet gedefinieerd	176	0,1%
Totale beleggingen	372.997	100%

Bron: DSW (2021), Maatschappelijk Verslag en Jaarstukken 2020, p. 116.

2.3.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 11 staan de afgeronde rapportcijfers voor DSW, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 11 Overzicht rapportcijfers DSW

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	5
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	3
Klimaatverandering	1
Mensenrechten	5
Natuur	1
Sector	
Maakindustrie	2
Mijnbouw	2
Olie en gas	2
Wapens	4
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	1

2.4 Klaverblad

2.4.1 Profiel

Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A. (hierna Klaverblad) is een Coöperatie die via dochteronderneming Klaverblad Schadeverzekeringsmaatschappij N.V. schadeverzekeringen aanbiedt aan Nederlandse particulieren, ondernemers in het midden- en kleinbedrijf, ZZP'ers en agrariërs.¹⁹ Alle schadeverzekeringen worden aangeboden onder het Klaverblad label.

Klaverblad maakt voor de uitvoering van het beleggingsbeleid gebruik van externe vermogensbeheerders Candriam, BNP Asset Management en OHV Vermogensbeheer en van ASR voor de beleggingen in hypotheke. Om invloed uit te oefenen in de portefeuilles heeft Klaverblad de voorkeur voor discretionaire mandaten, waarbij Klaverblad invloed kan uitoefenen zonder afhankelijk te zijn van het duurzame beleggingsbeleid van de vermogensbeheerders. Klaverblad geeft aan dat het beleggingsbeleid van de vermogensbeheerders gevolgd wordt in de beleggingen, hoewel het eigen beleid hierin leidend is.²⁰

In dit onderzoek is hoofdzakelijk gekeken naar het eigen beleggingsbeleid van Klaverblad. Daarnaast is het beleid van beleggingsfondsen Candriam en BNP Asset Management meegenomen in de beoordeling. Het beleid van vermogensbeheerders ASR en OHV Vermogensbeheerder was niet relevant voor dit onderzoek en is niet meegewogen. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder het label Klaverblad.

In 2020 had Klaverblad gemiddeld 352 werknemers (gemeten in fte) in dienst.²¹ In 2020 ontving Klaverblad € 199,8 miljoen aan bruto premies en werd een bedrijfsresultaat van € 2,3 miljoen gerealiseerd.²²

2.4.2 Relevante beleggingen

Tabel 12 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor Klaverblad.

Tabel 12 Analyse relevante beleggingen Klaverblad

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Obligaties	313.353	45,8%
Aandelen	308.923	45,2%
Vastgoed en effecten	3.053	0,4%
Overige	58,569	8,6%
Totale beleggingen	683.898	100%

Bron: Klaverblad Verzekeringen (2021), Jaarverslag Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A., p. 39.

2.4.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 13 staan de afgeronde rapportcijfers voor Klaverblad, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 13 Overzicht rapportcijfers Klaverblad

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Corruptie	6
Dierenwelzijn	4
Gendergelijkheid	2
Gezondheid	4
Klimaatverandering	5
Mensenrechten	6
Natuur	1
Sector	
Maakindustrie	3
Mijnbouw	3
Olie en gas	4
Wapens	10
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	4

2.5 ONVZ

2.5.1 Profiel

ONVZ Holding B.V. (hierna ONVZ) is een Nederlandse zorgverzekeraar opgericht in 1933. ONVZ biedt basis- en aanvullende zorgverzekeringen aan Nederlandse particulieren onder de labels ONVZ, VvAA zorgverzekering, PNOzorg en, sinds het najaar van 2020, Jaah.²³

ONVZ kiest ervoor om te investeren in beleggingsfondsen, waarbij de geselecteerde fondsen moeten voldoen aan criteria op basis van risico en duurzaamheid. Het vermogensbeheer is uitbesteed aan NN IP, welke handelt op basis van het beleggingsbeleid van ONVZ. De vermogensbeheerder heeft daarbij geen mandaat zelfstandig beleggingsbeslissingen te nemen. ONVZ verwijst echter wel naar het uitsluitingsbeleid van NN IP en het engagement en stembeleid van beleggingsfondsen Northern Trust, Aberdeen Standard Investments en NN IP.²⁴

In dit onderzoek is hoofdzakelijk gekeken naar het eigen beleggingsbeleid van ONVZ. Daarnaast is het uitsluitingsbeleid van NN IP meegenomen, alsook het engagement- en stembeleid van NN IP, Northern Trust en Aberdeen Standard Investments. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder de labels ONVZ, VvAA, PNOzorg en Jaah.

In 2020 had ONVZ gemiddeld 416 medewerkers. De zorgverzekeraar verdiende in hetzelfde jaar € 687,8 miljoen aan bruto premies en realiseerde een bedrijfsresultaat van € 31,3 miljoen.²⁵

2.5.2 Relevante beleggingen

Tabel 14 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor ONVZ. ONVZ deelt geen actuele uitsplitsing van de beleggingscategorieën waarin geïnvesteerd is.

Tabel 14 Analyse relevante beleggingen ONVZ

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Beleggingsfondsen	510.329	98,1%
Overige	9.670	1,9%
Totale beleggingen	519.999	100%

Bron: ONVZ (2021), Jaarverslag 2020, p. 62.

2.5.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 15 staan de afgeronde rapportcijfers voor ONVZ, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 15 Overzicht rapportcijfers ONVZ

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	5
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	3
Klimaatverandering	2
Mensenrechten	6
Natuur	1
Sector	
Maakindustrie	2
Mijnbouw	3
Olie en gas	3
Wapens	4
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	1

2.6 Univé

2.6.1 Profiel

Coöperatie Univé U.A. (hierna Univé) is een Nederlandse verzekeraar met producten en diensten gericht op schadeverzekeringen en zorgverzekeringen. Univé Groep vormt samen met de Regionale Univé's de Univé Formule. Het moederbedrijf in de Univé Groep is Coöperatie Univé U.A (verder ook wel: de coöperatie), met daarboven de ledenraad. Onder Univé Groep vallen de dochterondernemingen Univé Schade, Univé Her, Univé Diensten B.V. en Univé Services B.V.²⁶ Univé verkoopt schadeverzekeringen onder het Univé label, en zorgverzekeringen in samenwerking met coöperatie VGZ onder de labels Univé, ZEKUR en Zorgzaam.²⁷

Univé Groep belegt de premies van verzekerden in fondsen, beheerd door vermogensbeheerder Kempen Capital Management.²⁸ Univé beoordeelt of het ESG-beleid van haar uitvoeringspartners en vermogensbeheerders materieel van het ESG-beleid van Univé afwijkt, en voert dialoog met de vermogensbeheerders in de beleggingsportefeuille om te oordelen of de beheerders invulling geven aan hun ESG-beleid in lijn met het IMVO-convenant en internationale standaarden.²⁹

In dit onderzoek is hoofdzakelijk gekeken naar het eigen beleggingsbeleid van Univé. Daarnaast is het engagement van vermogensbeheerder Kempen meegenomen. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van schadeverzekeringen verkocht onder het label Univé. De beleggingen van de labels ZEKUR en Zorgzaam vallen onder het beleid van VGZ.

Aan het eind van 2020 had Univé Groep 877 werknemers (gemeten in fte) in dienst.³⁰ In 2020 ontving Univé € 523,1 miljoen in bruto premies en een bedrijfsresultaat van € 56 miljoen voor belasting.³¹

2.6.2 Relevante beleggingen

Tabel 16 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor Univé.

Tabel 16 Analyse relevante beleggingen Univé

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Staatsobligaties	102.094	7,9%
Aandelen en bedrijfsobligaties	748.532	58,1%
Liquiditeiten	89.137	6,9%
Hypotheken	266.459	20,7%
Overige/niet gedefinieerd	81.425	6,3%
Totale beleggingen	1.287.647	100%

Bron: Coöperatie Univé U.A. (2021), Jaarverslag Verantwoord Beleggen 2020, p. 33.

2.6.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 17 staan de afgeronde rapportcijfers voor Univé, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 17 Overzicht rapportcijfers Univé

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	6
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	3
Klimaatverandering	2
Mensenrechten	5
Natuur	1

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Sector	
Maakindustrie	3
Mijnbouw	3
Olie en gas	2
Wapens	10
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	3

2.7 ZLM

2.7.1 Profiel

ZLM Verzekeringen U.A. (hierna ZLM) is een regionale schadeverzekeringsmaatschappij actief in Zeeland en Noord-Brabant. ZLM biedt uitsluitend verzekeringen aan in Nederland onder het label ZLM.³²

ZLM kiest ervoor om te beleggen in fondsen die worden beheerd door fiduciair vermogensbeheerder Kempen Capital Management. Hoewel engagement met bedrijven via de vermogensbeheerder gevoerd wordt, is het beleid van ZLM van toepassing op de beleggingen. ZLM beoordeelt of het ESG-beleid van haar uitvoeringspartners en vermogensbeheerders materieel afwijkt van de eigen criteria voor verantwoord beleggen, en selecteert fondsen aan de hand van dit beleid.³³

In dit onderzoek is hoofdzakelijk gekeken naar het eigen beleggingsbeleid van ZLM. Daarnaast is het engagement van vermogensbeheerder Kempen meegenomen in de beoordeling. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder het label ZLM.

In 2020 waren 236 werknemers (gemeten in fte) werkzaam bij ZLM.³⁴ In 2020 ontving ZLM € 134,1 miljoen in bruto premies, en het boekjaar 2020 is afgesloten met een positief resultaat voor belastingen van € 29,5 miljoen.³⁵

2.7.2 Relevante beleggingen

Tabel 18 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor ZLM.

Tabel 18 Analyse relevante beleggingen ZLM

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Staatsobligaties	91.864	25,1%
Aandelen en bedrijfsobligaties	162.094	44,2%
Liquiditeiten	19.682	5,4%
Hypotheken en vastgoed	76.758	20,9%
Overige/niet gedefinieerd	16.142	4,4%
Totale beleggingen	366,541	100%

Bron: ZLM (2021), Jaarverslag Verantwoord Beleggen 2020, p. 24.

2.7.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 19 staan de afgeronde rapportcijfers voor ZLM, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 19 Overzicht rapportcijfers ZLM

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	6
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	3
Klimaatverandering	2
Mensenrechten	5
Natuur	1
Sector	
Maakindustrie	3
Mijnbouw	3
Olie en gas	2
Wapens	4
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	3

2.8 Zorg en Zekerheid

2.8.1 Profiel

Onderlinge Waarborgmaatschappij Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid u.a. (hierna Zorg en Zekerheid) is een regionale zorgverzekeraar, in Leiden en het groene hart van de Randstad, die verzekeringen en diensten op het gebied van gezondheidszorg aanbiedt aan bedrijven en individuen. Deze verzekeringen worden aangeboden onder het label Zorg en Zekerheid.³⁶

Zorg en Zekerheid belegt premies van verzekerden in beleggingsfondsen, welke beheerd worden door vermogensbeheerders NN Investment Partners en Aegon Asset Management. De externe vermogensbeheerders hebben de beleggingen ondergebracht in beleggingsfondsen die door Zorg en Zekerheid zijn geselecteerd op basis van risico en duurzaamheid. Zorg en Zekerheid geeft aan naast het eigen beleggingsbeleid ook het beleid van vermogensbeheerders NN IP en Aegon te volgen. Hierin geldt het eigen beleggingsbeleid van Zorg en Zekerheid als het minimum standaard.³⁷

In dit onderzoek is daarom hoofdzakelijk gekeken naar het eigen beleggingsbeleid van Zorg en Zekerheid. Daarnaast is het beleid van NN IP en Aegon Asset Management meegenomen in het onderzoek. Het beoordeelde beleid is van toepassing op de beleggingen van verzekeringspremies verkocht onder het label Zorg en Zekerheid.

Er zijn in 2020 bij Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid gemiddeld 468 fte werkzaam geweest.³⁸ In 2020 had Zorg en Zekerheid een bruto premievoorziening van € 107,6 miljoen, en een positief bedrijfsresultaat van € 9,9 miljoen.³⁹

2.8.2 Relevante beleggingen

Tabel 20 presenteert een analyse van de beleggingen die relevant zijn voor Zorg en Zekerheid. Zorg en Zekerheid publiceert geen actuele uitsplitsing van de beleggingscategorieën waarin geïnvesteerd is.

Tabel 20 Analyse relevante beleggingen Zorg en Zekerheid

Beleggingscategorie	Waarde eind 2020 (€ duizend)	Percentage
Beleggingsfondsen	341.151	95,0%
Overige	17.815	5,0%
Totale beleggingen	358.966	100%

Bron: Onderlinge Waarborgmaatschappij Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid u.a. (2021), *Verslag inzake de Solvabiliteit en de Financiële Toestand (SFCR) 2020*, p. 30.

2.8.3 Overzicht rapportcijfers

In Tabel 21 staan de afgeronde rapportcijfers voor Zorg en Zekerheid, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering.

Tabel 21 Overzicht rapportcijfers Zorg en Zekerheid

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Rapportcijfers 2021
Thema	
Arbeidsrechten	4
Belastingen	4
Corruptie	5
Dierenwelzijn	1
Gendergelijkheid	1
Gezondheid	3
Klimaatverandering	1
Mensenrechten	5
Natuur	1
Sector	
Maakindustrie	2
Mijnbouw	2
Olie en gas	2
Wapens	4
Bedrijfsvoering	
Transparantie en verantwoording	2

3

Resultaten per duurzaamheidsthema

3.1 Arbeidsrechten

3.1.1 Wat staat er op het spel?

Bescherming van mensen in hun werkomgeving is een fundamentele verantwoordelijkheid van bedrijven en overheden. Werknemers hebben het recht op veilige en gezonde werkomstandigheden, goede arbeidsvoorwaarden, vrijheid van organisatie en collectieve onderhandeling, een leefbaar loon en eerlijke wervingspraktijken. Ook dient arbeid vrij te zijn van discriminatie, kinderarbeid en dwangarbeid. Deze arbeidsrechten dragen bij aan de ontwikkeling van duurzaam menselijk kapitaal en aan de democratisering van samenlevingen. Goede afspraken omtrent werk en beloning, bescherming van dienstverbanden en goed functionerende overlegstructuren tussen werkgevers en werknemers dragen bij aan het welzijn van werknemers. Veiligheid op het werk is essentieel om ongelukken te voorkomen.

Speciale aandacht gaat uit naar de positie van vrouwen. Het inkomen van vrouwen levert een bijdrage aan de gezondheid en productiviteit van families, lokale gemeenschappen en toekomstige generaties. Gelijke behandeling van mannen en vrouwen op de werkvloer draagt bij aan armoedebestrijding en verhoging van de levensstandaard, en daarmee aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties.⁴⁰

De wereldwijde financiële en economische crisis van 2008 heeft blijvende invloed op de banenmarkt: er is steeds minder zekerheid voor werknemers, vooral voor jongeren. In 2015 benoemde de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) in verband hiermee het belang van regulering van de arbeidsmarkt en versterking van de rechtsbescherming van werknemers.⁴¹ Het beleggingsbeleid van verzekeringsgroepen kan ervoor zorgen dat wordt geïnvesteerd in bedrijven die aandacht hebben voor arbeidsrechten en het creëren van een duurzame groei van de werkgelegenheid, in overeenstemming met SDG 8: Waardig werk en economische groei.

3.1.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 22.

Tabel 22   **Beleidsscores Arbeidsrechten**

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	4	4	4	4	4	4	4	4
	Totaalscore	3,6	3,6	3,6	4,3	3,6	3,9	3,9	3,6
1.	De verzekeringsgroep respecteert de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO in de eigen bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.	De verzekeringsgroep integreert minimaal de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO in de bedrijfsvoering en het inkoopbeleid.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3.	Bedrijven respecteren vrijheid van vereniging en het recht op collectieve onderhandeling.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4.	Gedwongen arbeid is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5.	Kinderarbeid is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
6.	Discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht, of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
7.	Bedrijven betalen een leefbaar loon aan hun werknemers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0
8.	Bedrijven houden zich aan maximale werktijden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven dragen zorg voor veilige en gezonde arbeidsomstandigheden.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven zorgen voor een gelijke behandeling en gelijke arbeidsomstandigheden voor gastarbeiders.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven hebben een helder (management)stelsel om naleving van internationale arbeidsnormen te monitoren en indien nodig te corrigeren.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven stellen procedures in voor de behandeling en verwerking van werknemersklachten en voor het oplossen van schendingen of conflicten, bij voorkeur in overleg met een vakbondsorganisatie.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van arbeidsrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
14.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot arbeidsrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.1.3 Analyse beleid arbeidsrechten

Het beleid van alle acht verzekeraars scoort onvoldoende (score 4). Dit komt met name doordat geen van deze verzekeraars een gedetailleerd beleid over arbeidsrechten heeft vastgelegd. Zo heeft ook geen enkele verzekeraar in deze groep vastgelegd de ILO-standaarden te respecteren in de eigen bedrijfsvoering.

De meeste verzekeraars verdienen uitsluitend punten voor het toepassen van de OESO-richtlijnen en de UN Global Compact, waarin basisvoorwaarden omtrent kinderarbeid, dwangarbeid, discriminatie, vrijheid van vereniging en het recht op collectieve loononderhandelingen zijn vastgelegd. Dit is het geval voor ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid, die geen van allen een beleid over arbeidsrechten hebben vastgelegd naast het toepassen van de OESO-richtlijnen en de UN Global Compact. Deze verzekeraars scoren daarom slechts een 3,6 (onvoldoende).

Univé en ZLM scoren beide een 3,9 (onvoldoende). Beide verzekeraars hebben vastgelegd dat bedrijven waarvan bekend is dat zij arbeidsrechten op grove wijze schenden worden uitgesloten van beleggingen, maar specificeren niet wat er wordt verstaan onder 'grove schendingen'. Ook hebben Univé en ZLM geen specifieke verwachtingen vastgelegd waaraan bedrijven worden geacht te voldoen omtrent arbeidsrechten. Wel krijgen Univé en ZLM ook een half punt voor deelname aan het engagementinitiatief *Platform Living Wage Financials* (PLWF) via de vermogensbeheerder, dat bedrijven in de textiel – en voedingsketen aanspoort om werknemers een leefbaar loon te betalen.

Ook het beleid van Klaverblad is nog onvoldoende met een score van 4,3. Klaverblad volgt het beleid van beleggingsfondsen BNP Paribas en Candriam, welke beide wel enkele voorwaarden rondom gezondheid en veiligheid op werk en gelijke behandeling van arbeidsmigranten hebben vastgelegd. Echter, doordat ook Klaverblad geen eigen arbeidsrechtenbeleid heeft en het beleid van de externe vermogensbeheerders tekortschiet, is ook het beleid van Klaverblad ontoereikend.

De verzekeraars kunnen hun beleid verbeteren door daarin expliciet vast te leggen dat zij de ILO-standaarden respecteren in de eigen bedrijfsvoering, en door van bedrijven te verwachten dat ze internationale arbeidsnormen respecteren, bijvoorbeeld omtrent maximum werktijden, leefbaar loon, en gelijke behandeling voor arbeidsmigranten. Daarnaast kunnen de verzekeraars van bedrijven verwachten dat ze clausules over de naleving van arbeidsrechten opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.2 Belastingen

3.2.1 Wat staat er op het spel?

Voor elke democratische samenleving zijn belastinginkomsten van essentieel belang om publieke voorzieningen zoals gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur en sociale zekerheid te financieren. Om belastingen te kunnen innen, is de opbouw van een capabel en betrouwbaar ambtenarenapparaat nodig.

Ook bedrijven hebben baat bij publieke voorzieningen en daarmee hebben ze ook een verantwoordelijkheid om belastingen te betalen in ieder land waarin ze actief zijn. Toch profiteren veel financiële instellingen, bedrijven en particulieren van de verschillen tussen landen in de hoogte van belastingheffingen en van mazen in nationale belastingregels. Multinationale ondernemingen zijn vaak weinig transparant over hun belastingbetalingen. Daarbij wordt er vaak gebruik gemaakt van brievenbusmaatschappijen in belastingparadijzen. Hierdoor is het niet duidelijk hoeveel en waar belasting wordt betaald. Ook financiële instellingen maken gebruik van belastingparadijzen, als dienstverlening aan hun klanten en om hun eigen belastingbetalingen te beperken.

Belastingontwijking is in strijd met Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen: het getuigt van gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheid om overheden inkomsten te onthouden waarmee ze hun land op sociaal en economisch gebied kunnen ontwikkelen.⁴²

Volgens schattingen van het *Tax Justice Network* (TJN) is er door de 'superrijken' tussen de USD 21 en USD 32 biljoen aan onbelaste vermogens weggesluisd naar belastingparadijzen.⁴³ Verder berekende TJN dat alleen al multinationals uit de Verenigde Staten USD 500 tot USD 700 miljard aan omzet boekhoudkundig hebben verplaatst naar landen waar de daaruit volgende winsten niet worden belast of heel laag worden belast.⁴⁴

Volgens het *International Monetary Fund* (IMF) moeten nationale belastingwetten en internationale belastingafspraken hervormd worden om *Base Erosion and Profit Sharing* (BEPS) te voorkomen. Potentieel bestaat het overheidsbudget van ontwikkelingslanden voor 10-15% uit belastinginkomsten afgedragen door daar gevestigde buitenlandse dochterbedrijven van multinationale ondernemingen.⁴⁵ Volgens het IMF zijn ontwikkelingslanden meer kwetsbaar voor BEPS-activiteiten van multinationale ondernemingen dan OESO-landen.⁴⁶ Volgens schattingen van de Verenigde Naties lopen ontwikkelingslanden jaarlijks USD 100 miljard mis als gevolg van belastingontwijking door multinationals, wat ten koste gaat van de benodigde uitgaven voor uitbanning van extreme armoede, een van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG 1: Geen armoede).⁴⁷

Verzekeraars hebben de verantwoordelijkheid om alleen te investeren in bedrijven die in de landen waar ze actief zijn de verschuldigde belastingen betalen. Dit betekent ook dat ze van bedrijven zouden moeten verlangen dat ze transparant zijn over de (internationale) bedrijfsstructuur, en per land rapporteren over de omzet- en winstcijfers, het aantal werknemers, belastingbetalingen en overheidssubsidies. Ook dienen verzekeraars zich niet schuldig te maken aan belastingontwijking.

3.2.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 23.

Tabel 23   **Beleidscores Belastingen**

Beoordelingsselement	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer	4	4	4	4	4	4	4	4
Totaalscore	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
1.	Voor ten minste drie kwart van de landen waar de financiële instelling actief is, rapporteert het per land over zijn inkomsten, winst, Fte's, ontvangen subsidies van overheden en belastingbetalingen aan overheden.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2.	De financiële instelling rapporteert voor ieder land waarin zij actief is over haar omzetten, winsten, Fte's en ontvangen subsidies van overheden en (belasting)betalingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3.	De financiële instelling rapporteert voor ieder land waarin zij actief is haar totale activa.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4.	De financiële instelling verleent geen adviezen aan klanten met als belangrijkste doel het nastreven van belastingontwijking of -ontduiking.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		Investeringsprincipe							
		Afgerond rapportcijfer	4	4	4	4	4	4	4
	Totaalscore	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
5.	De financiële instelling verzorgt geen transacties binnen internationale structuren met als belangrijkste doel het nastreven van belastingontwijking of -ontduiking.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
6.	De financiële instelling publiceert alle van overheden verkregen bedrijfsspecifieke belastingovereenkomsten.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
7.	De financiële instelling heeft geen dochterondernemingen of deelnemingen in belastingparadijzen, tenzij de dochteronderneming of deelneming waarde creëert, c.q. economische activiteiten onderneemt in de betreffende landen.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
8.	De financiële instelling biedt geen financiële diensten aan bedrijven in belastingparadijzen, tenzij het bedrijf waarde creëert, c.q. economische activiteiten onderneemt in de betreffende landen.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
9.	Bedrijven publiceren hun volledige groepsstructuur, inclusief groepsonderdelen die indirect of gedeeltelijk in eigendom zijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven publiceren een uitleg over de activiteiten, functies en uiteindelijke aandeelhouder van iedere dochteronderneming, filiaal, joint venture of gelieerde ondernemingen in rechtsgebieden met geen of lage vennootschapsbelasting.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun omzetten, winsten, Fte's, kosten, ontvangen subsidies van overheden en (belasting)betalingen aan regeringen (e.g. bronbelasting, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven richten hun (internationale) ondernemingsstructuur en hun (internationale) transacties in op een wijze die recht doet aan de economische realiteit van hun activiteiten en transacties, zonder dat schakels worden toegevoegd alleen of vooral om belastingvoordeel te behalen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
13.	Bedrijven publiceren belangrijke informatie met betrekking tot iedere bedrijfsspecifieke belastingovereenkomst die het van de belastingautoriteiten heeft verkregen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Bedrijven publiceren, voor zover juridisch en praktisch mogelijk, de beslissingen van rechtbanken en arbitrage-instellingen ten aanzien van belastingzaken waarbij het bedrijf of haar dochterondernemingen zijn betrokken.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	4	4	4	4	4	4	4	4
Totaalscore		4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
15.	Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie kan worden ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan belastingontduiking.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
16.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van belastingbetalingen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
17.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot belastingbetalingen op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Noot: n.r. = niet relevant

3.2.3 Analyse beleid belastingen

Alle verzekeraars in deze groep behalen dezelfde score voor het thema belastingen: een 4,2 (onvoldoende). Alle acht verzekeringsgroepen hebben het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO-convenant) ondertekend met betrekking tot beleggingen, waarmee zij zich onder andere committeren de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen toe te passen op bedrijven waarin belegd wordt. Omdat de OESO-richtlijnen enkele voorwaarden bevatten over belastingen, ontvangen alle verzekeraars hier een aantal punten voor. Verder hebben de acht verzekeraars echter geen enkel beleid omtrent belastingen in hun beleggingsportefeuille vastgelegd.

Daarnaast krijgen alle verzekeraars wel punten voor het interne beleid. De acht verzekeraars publiceren allen een jaarverslag met daarin gedetailleerde cijfers over inkomsten, winst, fte's, ontvangen subsidies van overheden en belastingbetalingen aan overheden. Daarnaast zijn enkele criteria in de FFG-methode niet relevant voor verzekeraars, zoals beleid over adviezen over belastingontwijking aan klanten. In Tabel 23 worden deze elementen aangegeven met "n.r." = niet relevant.

Er is dus veel ruimte voor verbetering voor de verzekeraars. Zo zouden de verzekeraars in hun beleggingsbeleid randvoorwaarden over transparantie moeten vastleggen door van bedrijven te verwachten dat zij hun volledige groepsstructuur publiceren, inclusief groepsonderdelen die indirect of gedeeltelijk in eigendom zijn, en dat bedrijven uitleg geven over de activiteiten, functies en uiteindelijke aandeelhouder van iedere dochteronderneming, filiaal, joint venture of gelieerde onderneming in rechtsgebieden met geen of lage vennootschapsbelasting. Ook zouden verzekeraars van bedrijven kunnen verwachten dat ze een managementsysteem hebben dat het mogelijk maakt om direct actie te ondernemen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan belastingontduiking.

3.3 Corruptie

3.3.1 Wat staat er op het spel?

Corruptie heeft een negatieve impact op zowel de politieke als sociale omstandigheden in een land en kan ook milieuschade veroorzaken. Op politiek vlak vormt corruptie een belemmering voor de ontwikkeling en handhaving van een rechtsstaat. Het ondermijnt het vertrouwen van burgers in de politiek, wat leidt tot frustratie en apathie. Het maakt de weg vrij voor politieke leiders, al dan niet democratisch gekozen, om zich zonder toezicht staatseigendom toe te eigenen.⁴⁸

Volgens Transparency International (TI) vindt corruptie vooral plaats in lage-inkomenslanden. In een groot aantal landen lijdt het belastingstelsel onder corruptiepraktijken. Dit leidt tot verlaging van de belastinginkomsten en beperkt de mogelijkheden van overheden om aan hun verplichtingen jegens de samenleving en burgers te voldoen.⁴⁹ Corruptie kan ook leiden tot grootschalige plundering van natuurlijke hulpbronnen, zoals hout, edelstenen en mineralen.⁵⁰

Lobbypraktijken kunnen hetzelfde effect hebben als corruptiepraktijken. Het bedrijfsleven oefent sterke invloed uit op wet- en regelgeving. Sinds midden jaren negentig stellen de Canadese en Amerikaanse overheid het bedrijven en organisaties verplicht om hun lobbypraktijken te registreren. Binnen de Europese Unie bestaat er sinds 2008 een Transparantieregister waarin bedrijven en organisaties op vrijwillige basis hun lobbypraktijken kunnen registreren.

Corruptiebestrijding is opgenomen in Duurzame Ontwikkelingsdoel (SDG) 16: Vrede, justitie en sterke publieke diensten.⁵¹

3.3.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 24.

Tabel 24   **Beleidscores Corruptie**

Beoordelingselement	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer	6	5	5	6	5	6	6	5
Totaalscore	6,3	5,0	5,0	6,3	5,0	6,3	6,3	5,0
1. Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0
2. De financiële instelling heeft een beleid voor het tegengaan van witwaspraktijken.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
3. De financiële instelling heeft een beleid ter voorkoming van de financiering van de (verspreiding van) terrorisme.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
4. De financiële instelling verifieert de uiteindelijke begunstigde of eigenaren van een bedrijf.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
5. De financiële instelling hanteert extra voorzorgsmaatregelen als het indirecte of directe zakenrelaties aangaat met Politically Exposed Persons.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.

Beoordelingsselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		6	5	5	6	5	6	6	5
	Afgerond rapportcijfer	6,3	5,0	5,0	6,3	5,0	6,3	6,3	5,0
	Totaalscore	6,3	5,0	5,0	6,3	5,0	6,3	6,3	5,0
6.	De financiële instelling rapporteert over haar deelname aan besluitvormingsprocessen inzake internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Bedrijven rapporteren over hun uiteindelijke begunstigde of eigenaren inclusief volledige naam, geboortedatum, nationaliteit, rechtsvorm, contactgegevens, nummer en categorieën van aandelen, en de omvang van de deelneming indien van toepassing.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
9.	Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie kan worden ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan corruptie.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
10.	Bedrijven rapporteren over hun deelname aan besluitvormingsprocessen inzake internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
11.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van corruptie in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
12.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot corruptie op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Noot: n.r. = niet relevant

3.3.3 Analyse beleid corruptie

De helft van de verzekeringsgroepen scoort voldoende voor hun corruptiebeleid. ANWB (Unigarant), Klaverblad, Univé en ZLM scoren ieder een 6,3 (voldoende). De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid scoren slechts een 5,0 (twijfelachtig).

ANWB (Unigarant), Klaverblad, Univé en ZLM hebben een gedragscode of vergelijkbare documenten gepubliceerd waarin is vastgelegd dat het onacceptabel is om smeergelden of andere onrechtmatige voordelen aan te bieden, te geven of te eisen. De interne gedragscode van ANWB (Unigarant) heeft regels over het aannemen en aanbieden van geschenken en uitnodigingen, Univé heeft een actief fraudebeleid en screening, ZLM verplicht medewerkers om potentiële belangenconflicten te melden, en Klaverblad heeft een beleid om 'verkeerde prikkels' te voorkomen.

De andere vier verzekeraars (De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid) geven wel aan een intern beleid te hebben om corruptie en fraude tegen te gaan, maar hebben dit niet gepubliceerd. Ook onderschrijven alle acht verzekeraars de Gedragscode Verzekeraars van het Verbond van Verzekeraars, maar deze is ontoereikend als het aankomt op interne fraudebestrijding. Ook rapporteert geen enkele verzekeraar in het jaarverslag over hun directe of indirecte lobbypraktijken, wat ook via een verbond of vereniging kan plaatsvinden.

Verder heeft geen enkele verzekeraar specifiek beleid vastgelegd over het tegengaan van corruptie onder bedrijven waarin belegd wordt. Hoewel Univé en ZLM beide wel stellen dat bedrijven die betrokken zijn bij ernstige fraude worden uitgesloten en De Goudse stelt deze bedrijven te 'vermijden', leggen zij geen van drieën in gedetailleerd beleid vast wat hieronder wordt verstaan of aan welke verwachtingen bedrijven ten minste moeten voldoen om corruptie en fraude daadwerkelijk tegen te gaan. Alle verzekeraars krijgen voor hun beleggingsbeleid daarom alleen enkele punten voor het toepassen van de OESO-richtlijnen via hun commitment aan het IMVO-convenant.

Er valt daarom veel te verbeteren voor ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid. Zo zouden alle acht verzekeringsgroepen in het beleggingsbeleid kunnen vastleggen dat ze niet wensen te investeren in bedrijven die zich schuldig maken aan corruptie. Dit kan bijvoorbeeld door de verwachting op te stellen dat bedrijven een *zerotolerance* beleid hebben ten aanzien van corruptie, een managementsysteem hebben om onmiddellijk actie te kunnen ondernemen wanneer medewerkers zich schuldig maken aan corruptie, rapporteren over hun lobbyactiviteiten en dat bedrijven het tegengaan van corruptie opnemen in het inkoopbeleid en vastleggen in het toeleveringsbeleid.

3.4 Dierenwelzijn

3.4.1 Wat staat er op het spel?

Dieren zijn, net als mensen, wezens met gevoel, die respect en bescherming verdienen. Op basis van de Five Freedoms moeten zij in staat worden gesteld hun natuurlijke, soorteigen gedrag te vertonen, vrij te zijn van fysiek ongerief en van pijn en chronische stress.⁵²

Wereldwijd bestaat 70% van de veeteelt uit intensieve veehouderij.⁵³ Met name in de intensieve veehouderij (waaronder de gangbare varkens-, pluimvee-, vleesvee-, konijnen-, geiten- en melkveehouderijen, waarbij melkkoeien jaarrond op stal worden gehouden, en vissen in de intensieve aquacultuur) staat het welzijn van dieren onder druk, doordat ze worden gehouden onder ronduit slechte omstandigheden. Zo worden verreweg de meeste dieren in te kleine, kale, onnatuurlijke ruimten gehouden, komen ze vaak niet of nauwelijks buiten, ondergaan ze dikwijls onverdoofd ingrepen (staarten knippen, snavels kappen, tandenvijlen) en kunnen ze praktisch geen soorteigen gedrag vertonen, zoals het zorgen voor hun jongen, het bouwen van een nest of het nemen van een modder- of zandbad. Omschakeling van de intensieve veehouderij naar het diervriendelijk houden van landbouwdieren is daarom essentieel om dierenwelzijn te verbeteren.

Intensieve veeteelt brengt ook gezondheidsrisico's voor mensen met zich mee, door toenemende resistentie van bacteriën of blootstelling aan ziekten die van dier op mens worden overgebracht.⁵⁴

Transport van dieren over lange afstanden kan leiden tot stress, uitputting, uitdroging, verwonding, ziekte en zelfs sterfte, naarmate de reis langer duurt. Ook dierenwelzijn in slachthuizen verdient de nodige aandacht. Zo zijn dieren soms nog bij bewustzijn tijdens de slacht doordat de verdoving niet goed wordt uitgevoerd, of worden ze zelfs zonder voorafgaande verdoving geslacht.

De bontindustrie, de plezierjacht en het jachttoerisme zijn onverenigbaar met het behartigen van het dierenbelang. In steeds meer landen wordt het houden van dieren voor hun vacht aan banden gelegd of in het geheel uitgebannen. Ook proefdiergebruik in de cosmeticasector schaadt het welzijn van dieren. In de farmaceutische industrie zijn dierenwelzijnsnormen noodzakelijk en dient het gebruik van proefdieren zo veel mogelijk te worden beperkt.

Genetische modificatie van dieren wordt steeds meer toegepast, zowel in laboratoria als in de veeteelt. Naast de risico's hiervan op het socio-economische en milieutechnische vlak, is de kans op dierenleed als gevolg van genetische modificatie aanzienlijk.⁵⁵

In de amusementsindustrie moeten (wilde) dieren vaak kunstjes doen die niet passen bij hun aard. Tevens worden ze gehuisvest in te kleine ruimten waardoor zij zich niet of te weinig vrij kunnen bewegen. Dit leidt in veel gevallen tot apathisch, stereotiep gedrag zoals het eindeloos heen en weer door de kooi lopen.

Financiële instellingen zouden, als zij investeren in één van deze sectoren, een beleggingsbeleid moeten hebben dat recht doet aan het welzijn van dieren en dat verder gaat dan het zich enkel houden aan de bestaande wetgeving.

3.4.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 25.

Tabel 25   **Beleidscores Dierenwelzijn**

Beoordelingselement	ANWB	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer	1	1	1	4	1	1	1	1
Totaalscore	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1. Bedrijven respecteren de Vijf Vrijheden (Five Freedoms) van dieren.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Het gebruik van dierproeven voor het testen van cosmetica is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Bij gebruik van proefdieren voor medische doeleinden dient dierenleed en het aantal gebruikte dieren zoveel mogelijk worden beperkt (de zogenaamde 3V-strategie: vervanging, verfijning en vermindering van dierproeven). De betrokken ondernemingen zoeken actief en aantoonbaar naar alternatieven voor dierproeven.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Genetische modificatie van dieren voor voedsel en het produceren van daarvan afgeleide producten is onacceptabel, tenzij er aantoonbare voordelen zijn op het gebied van dierenwelzijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Dieren vangen en/of houden voor hun vel/pels en het vervaardigen, verhandelen of verkopen van (afgeleide) (bont)producten is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	1	1	1	4	1	1	1	1
	Totaalscore	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Zeer beperkende huisvestingsmethoden voor onder anderen kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Bedrijven schakelen om van de intensieve veehouderij naar diervriendelijke productie.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens certificeringssystemen voor dierenwelzijn (zoals genoemd in paragraaf 2.1.2 van de FFG Methode).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens certificeringssystemen die eisen stellen voor dierenwelzijn, waardoor goed voedsel en voldoende ruimte zijn gewaarborgd en stress, angst en pijn worden vermeden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven garanderen het welzijn van dieren die gevangen worden gehouden voor activiteiten die educatie- en natuurbescherming tot doel hebben en waarbij op enigerlei wijze (wilde) dieren betrokken zijn (zoals dierentuinen).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Entertainmentactiviteiten waarbij (wilde) dieren betrokken zijn (waaronder circussen, dolfinaria, vechtwedstrijden met dieren en shows en tentoonstellingen met dieren) zijn onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven beperken de duur van veetransport tot maximaal 8 uur.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Bedrijven zijn terughoudend met het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen (antibiotica) bij landbouwdieren om antimicrobiële resistentie tot een minimum te beperken.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van dierenwelzijn in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot dierenwelzijn op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0

3.4.3 Analyse beleid dierenwelzijn

Zeven van de acht verzekeraars hebben geen punten gescoord voor het thema dierenwelzijn. ANWB (Unigarant), DSW, De Goudse, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid ontvangen daarom een 1 (zeer slecht). De verzekeraars onderschrijven geen internationale standaarden die adequate verwachtingen over dierenwelzijn vastleggen, zoals de Vijf Vrijheden van dieren. Daarnaast heeft geen van deze zeven verzekeraars, noch hun vermogensbeheerders, beleid vastgelegd om dierenleed in de beleggingsportefeuille tegen te gaan.

Alleen Klaverblad ontvangt een score van 4 (onvoldoende) vanwege het beleid van vermogensbeheerders Candriam en BNP Paribas. Hoewel Candriam en BNP Paribas de Vijf Vrijheden van dieren niet onderschrijven, hebben ze beide wel beleid vastgelegd over het welzijn van landbouwdieren. Beide fondsen hebben beleid dat bedrijven aanmoedigt om te schakelen van de intensieve veehouderij naar diervriendelijke productie, vee-transport tot maximaal 8 uur te beperken en terughoudend te zijn bij het gebruik van antibiotica bij landbouwdieren. Ook worden bedrijven geacht criteria ten aanzien van dierenwelzijn in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering te integreren. Echter schiet het beleid van Klaverblad en haar vermogensbeheerders tekort omdat er onvoldoende restricties worden geplaatst op bedrijven die betrokken zijn bij dierproeven voor cosmetische doeleinden en bij de productie van bontproducten. Ook is er geen beleid vastgelegd om het dierenwelzijn te beschermen van dieren die in gevangenschap leven voor educatie- en natuurbescherming of voor entertainmentdoeleinden.

ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid zouden daarom stappen moeten ondernemen om via hun beleggingen dierenwelzijn te bevorderen. De eerste grote stap die genomen kan worden in de verbetering van het beleid voor dierenwelzijn is het onderschrijven van breed gedragen internationale principes zoals de Vijf Vrijheden van dieren. Daarnaast kunnen verzekeraars hun beleid verbeteren door concrete verwachtingen op te stellen voor sectoren met grote dierenwelzijnsrisico's, zoals sectoren waar dierproeven of entertainmentactiviteiten met wilde dieren plaatsvinden, en de veehouderij. Ook zouden verzekeringsgroepen vermogensbeheerders en beleggingsfondsen kunnen selecteren die wel een sterk beleid over dierenwelzijn hebben vastgelegd.

3.5 Gendergelijkheid

3.5.1 Wat staat er op het spel?

Het begrip "gender" verwijst naar sociaal geconstrueerde identiteiten, eigenschappen en rollen van mannen en vrouwen. Gender bepaalt wat binnen een bepaalde context van de begrippen 'mannen' en 'vrouwen' verwacht, gewaardeerd en toegestaan wordt. Gendergelijkheid verwijst dan ook naar gelijke rechten, verantwoordelijkheden en kansen voor mannen en vrouwen. Om gendergelijkheid te bereiken is het van belang dat de rechten en mogelijkheden van mensen niet afhankelijk zijn van hun geslacht of seksuele oriëntatie.⁵⁶

Genderongelijkheid raakt ook mannen en transgenders en heeft ook betrekking op seksuele oriëntatie (homoseksueel, lesbisch, biseksueel, interseksueel). De Eerlijke Verzekeringswijzer kijkt met betrekking tot gender met name naar ongelijkheid in relatie tot vrouwen.

Traditionele rolpatronen tussen mannen en vrouwen en aan hen toegeschreven eigenschappen, leiden tot ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. Om een paar voorbeelden te noemen:

- Het armoedepil onder alleenstaande vrouwen met en zonder kinderen ligt hoger dan onder mannen, zowel in ontwikkelde als minder ontwikkelde landen;⁵⁷
- Vrouwen hebben minder dan mannen toegang tot financiële systemen;⁵⁸
- Wettelijke rechten van vrouwen zijn in de meeste landen ongelijk vergeleken met de rechten van mannen;⁵⁹
- Gender gerelateerd geweld treft wereldwijd minstens 35% van de vrouwen;⁶⁰
- De werkgelegenheid onder vrouwen is lager dan die onder mannen en bij gelijke functies en werkervaring is het salaris van vrouwen vaak lager dan dat van mannen;⁶¹
- Vrouwen zijn minder dan mannen werkzaam in topfuncties;⁶²

In de slotverklaring van de VN-vrouwenconferentie in Beijing (1995), worden overheden en bedrijven opgeroepen om deelname van vrouwen in bestuursfuncties en besluitvorming te bevorderen. Deze oproep is door een groot aantal landen uitgewerkt in quotaregelingen voor vrouwenparticipatie. De Europese Commissie heeft herhaaldelijk een voorstel ingediend waarin is vastgelegd dat besturen van beursgenoteerde onderneming voor minimaal 40% uit vrouwen dient te bestaan.⁶³ Bovendien hebben een aantal EU-lidstaten, waaronder België, Frankrijk, Nederland en Zweden, verschillende soorten wetten aangenomen, waaronder bindende en vrijwillige genderquota voor raden van bestuur.⁶⁴

Gendergelijkheid is ook onderdeel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's), waaronder SDG 5 (Gendergelijkheid), en beoogt het tegengaan van alle vormen van discriminatie, geweld, seksuele uitbuiting, kindhuwelijken en verbetering van de economische en burgerrechten van vrouwen.

Verzekeringsgroepen kunnen gendergelijkheid bevorderen door als werkgever doorstroming van vrouwen naar topposities te stimuleren en in hun beloningssystemen zorg te dragen voor gelijke betaling van mannen en vrouwen in vergelijkbare functies en met vergelijkbare werkervaring. Ook in hun rol als investeerder kunnen zij invloed uitoefenen op gelijke behandeling van mannen en vrouwen door bedrijven waarin zij beleggen, door criteria daaromtrent op te nemen in hun verantwoord beleggingsbeleid.

3.5.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 26.

Tabel 26   **Beleidsscores Gendergelijkheid**

Beoordelingselement	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer	1	1	1	1	1	1	1	1
Totaalscore	0,7	0,7	1,4	1,7	1,4	1,0	0,7	0,7
1. De financiële instelling doet een zerotolerance beleidstoezegging voor alle vormen van genderdiscriminatie ten aanzien van werk en beroep, inclusief verbale, fysieke en seksuele gedragingen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. De financiële instelling hanteert systemen die salarisgelijkheid actief regelen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. De financiële instelling hanteert systemen ter voorkoming van genderdiscriminatie van haar klanten.	0,0	0,0	n.r.	1,0	n.r.	0,0	0,0	n.r.
4. De financiële instelling garandeert minstens 30% participatie en gelijke toegang voor vrouwen tot seniorfuncties.	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0
5. De financiële instelling garandeert minstens 40% participatie en gelijke toegang voor vrouwen tot seniorfuncties.	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
6. De financiële instelling heeft een trainingsprogramma gericht op de bevordering van doorstroming van vrouwen naar seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingsselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		1	1	1	1	1	1	1	1
		Afgerond rapportcijfer							
	Totaalscore	0,7	0,7	1,4	1,7	1,4	1,0	0,7	0,7
7.	Bedrijven doen een beleidstoezegging die duidelijk maakt wat de verschillende mensenrechtenrisico's zijn voor mannen en vrouwen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
8.	Bedrijven hanteren een zerotolerancebeleid voor alle vormen van genderdiscriminatie ten aanzien van werk en beroep, inclusief verbale, fysieke en seksuele intimidatie.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven hanteren systemen die salarisgelijkheid actief regelen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven hanteren systemen ter voorkoming van genderdiscriminatie van hun klanten.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven garanderen minstens 30% participatie en gelijke toegang voor vrouwen tot seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven garanderen minstens 40% participatie en gelijke toegang voor vrouwen tot seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Bedrijven hebben een trainingsprogramma gericht op de bevordering van doorstroming van vrouwen naar seniorfuncties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van gender en vrouwenrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gender en vrouwenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.5.3 Analyse beleid gendergelijkheid

Het beleid ter bevordering van gendergelijkheid schiet ruimschoots tekort bij alle acht verzekeringsgroepen. ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid scoren alle zeven een 1 (zeer slecht). Deze verzekeraars krijgen in hun beleggingsbeleid slechts één punt voor het toepassen van de OESO-richtlijnen, waarin van bedrijven wordt verwacht dat ze de verschillende mensenrechtenrisico's voor mannen en vrouwen duidelijk maken. De enige uitzondering hierop is Klaverblad, die nog een half punt scoort voor het beleid van vermogensbeheerder BNP Paribas, dat verwacht dat bedrijven minstens 30% participatie en gelijke toegang voor vrouwen tot seniorfuncties garanderen. Klaverblad scoort daarom iets hoger dan de andere verzekeraars, maar met een afgerond rapportcijfer van een 2 (slecht) schiet ook dit beleid ruim tekort.

Ook het interne beleid rondom gendergelijkheid is ontoereikend. Geen enkele verzekeringsgroep garandeert minimaal 30% of 40% participatie en gelijke toegang voor vrouwen tot seniorfuncties in de drie hoogste lagen van de organisatie. DSW, ONVZ en Univé hebben dit wel behaald in twee van de drie hoogste lagen, namelijk in de Raad van Commissarissen en het senior managementteam, maar niet in de Raad van Bestuur, waarvoor een half punt is toegekend. Ook heeft geen van de

verzekeringssystemen die salarishgelijkheid actief regelen op het gebied van gender ingevoerd.

Alleen Klaverblad hanteert expliciet beleid tegen genderdiscriminatie van klanten. Daarnaast is dit criterium voor DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid als niet relevant aangemerkt, omdat zij als aanbieders van uitsluitend zorgverzekeringen vallen onder de Nederlandse wetgeving op het gebied van acceptatieplicht, waarmee genderdiscriminatie wordt voorkomen. Omdat er geen acceptatieplicht is voor schadeverzekeringen, wordt van de andere verzekeraars alsnog verwacht dat ze een beleid vastleggen om genderdiscriminatie van klanten tegen te gaan. ANWB (Unigarant), De Goudse, Univé en ZLM voeren een genderneutraal beleid tegenover klanten, maar dit is onvoldoende om (directe en indirecte) vormen van genderdiscriminatie actief tegen te gaan.

Het genderbeleid van de verzekeraars laat dus nog veel te wensen over. De verzekeraars kunnen hun beleggingsbeleid onder andere verbeteren op het gebied van genderdiscriminatie binnen het bedrijf en van klanten, vrouwenparticipatie in de (sub)top van het bedrijf, het dichten van de loonkloof tussen mannen en vrouwen, en het integreren van gendercriteria in het inkoopbeleid van bedrijven.

3.6 Gezondheid

3.6.1 Wat staat er op het spel?

Een goede gezondheid is van grote waarde. Het recht op de hoogst haalbare standaard op het gebied van fysieke en mentale gezondheid is als eerste door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) erkend als een mensenrecht (1946) en daarna ook opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). De verantwoordelijkheid van bedrijven ten aanzien van het recht op gezondheid betekent in de eerste plaats dat de gezondheid van hun werknemers, klanten en omwonenden niet aangetast zou moeten worden door hun producten of productieprocessen.⁶⁵

Ten aanzien van hun werknemers moeten bedrijven erop toezien dat zij niet onnodig worden blootgesteld aan schadelijke stoffen en dat de werkomstandigheden veilig zijn.⁶⁶ De verspreiding van (nieuwe) schadelijke stoffen in het milieu brengt risico's voor de volksgezondheid met zich mee. Betrokken partijen zouden meer moeten doen dan zich aan de bestaande regels houden en het voorzorgprincipe moeten toepassen. Deze voorzorgsmaatregelen hebben vooral betrekking op twee groepen chemicaliën: *Endocrine Disrupting Chemicals (EDCs)* die effect hebben op natuurlijke hormonen en *Persistent Organic Pollutants (POPs)* die niet of langzaam worden afgebroken in de natuur.⁶⁷

Volgens de WHO doodt onveilig (drink-)water ongeveer 485.000 mensen per jaar en hebben bijna 1 miljard mensen geen toegang tot veilig drinkwater. Vrouwen, kinderen en economisch achtergestelde bevolkingsgroepen ondervinden hiervan de grootste gevolgen.⁶⁸ Ook luchtvervuiling, door onder andere de uitstoot van de transportsector en in Zuidoost-Azië in toenemende mate door veenbranden, is schadelijk voor de volksgezondheid.⁶⁹

Bedrijven kunnen overwegen om de toegang tot essentiële gezondheidszorg, schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen te ondersteunen en een gezonde leefstijl te stimuleren. Volgens de Access to Medicine Foundation zouden door een betere toegang tot medicijnen jaarlijks de levens van tien miljoen mensen gered kunnen worden die sterven aan te voorkomen of behandelbare ziektes zoals HIV/Aids en malaria. Farmaceutische bedrijven kunnen een grote rol spelen door in te zetten op de ontwikkeling van vaccinaties en medicijnen voor veelvoorkomende tropische ziektes zodat de gezondheidssituatie in ontwikkelingslanden verbeterd wordt. Daarnaast kunnen farmaceutische bedrijven zorgen voor een laagdrempelig aanbod van medicijnen in ontwikkelingslanden door deze voor betaalbare prijzen ter beschikking te stellen.⁷⁰

Resistentie van micro-organismen in mensen, voedsel en dieren tegen de meest gebruikte antimicrobiële stoffen voor de behandeling van onder andere tuberculose, malaria, hiv en influenza is een complex probleem dat de verwezenlijking van de SDG's in gevaar brengt. Het terugdringen van onnodig gebruik van antibiotica zal positieve gevolgen hebben voor het ontstaan van resistentie.⁷¹

Volgens de WHO zouden 820.000 doden onder kinderen jonger dan vijf jaar voorkomen kunnen worden als alle kinderen onder de twee jaar borstvoeding zouden krijgen. Echter, de maatschappelijke overtuiging dat moedermelk onvoldoende is, gebrek aan voldoende kennis en ondersteuning voor moeders die borstvoeding geven en de agressieve promotie van vervangingsmiddelen voor moedermelk, dragen bij aan dalende borstvoedingspercentages.⁷²

Van tabak is algemeen bekend dat het verschillende vormen van kanker en hartaandoeningen veroorzaakt, evenals andere ziekten. Hoewel de antirookwetgeving in sommige landen effectief is geweest in het terugdringen van het tabaksgebruik, ontbreekt deze wetgeving nog vaak - gedeeltelijk als gevolg van uitgebreide lobbyinspanningen van de tabaksindustrie.⁷³

Het bevorderen van gezondheid is opgenomen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG 3: Goede gezondheid en welzijn).

Met al deze aspecten moeten verzekeringsgroepen rekening houden bij de ontwikkeling van een beleggingsbeleid op het gebied van gezondheid.

3.6.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 27.

Tabel 27   **Beleidsscores Gezondheid**

Beoordelingselement								
	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
Investeringsprincipe								
Afgerond rapportcijfer	2	3	3	4	3	3	3	3
Totaalscore	2,2	2,5	2,5	4,1	2,5	2,8	2,8	2,5
1.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0
3.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
4.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	2	3	3	4	3	3	3	3
	Totaalscore	2,2	2,5	2,5	4,1	2,5	2,8	2,8	2,5
5.	Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Verdrag van Stockholm (over POP's).	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het Verdrag van Bazel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het Verdrag van Rotterdam.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Bedrijven reduceren de uitstoot van schadelijke stoffen (naar bodem, water en lucht) door gebruik te maken van de best beschikbare technologieën.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, gebruiken ze alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
10.	Farmaceutische bedrijven zorgen ervoor dat patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes het recht op toegang tot medicijnen hebben.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes hebben recht op toegang tot medicijnen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven zijn terughoudend met het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen (antibiotica) bij mensen om antimicrobiële resistentie tot een minimum te beperken.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Producenten van flesvoeding houden zich aan de WHO-code en aanvullende resoluties met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Tabaksproducenten houden zich aan de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) met betrekking tot de gezondheidseffecten en de sociale, milieu- en economische gevolgen van (mee)roken.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
15.	Bedrijven integreren criteria met betrekking tot gezondheid in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
16.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gezondheid op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.6.3 Analyse beleid gezondheid

Ook op het gebied van gezondheid scoren alle acht verzekeringsgroepen in dit rapport een onvoldoende. Zo scoort ANWB (Unigarant) een 2,2 (slecht) omdat er geen enkel beleid rondom gezondheid is vastgelegd en er alleen een paar punten kunnen worden gegeven voor het toepassen van de OESO-richtlijnen en omdat twee van ANWB's (Unigarant) grootste vermogensbeheerders, BlackRock en Northern Trust, de productie van tabak uitsluiten.

De andere verzekeraars – De Goudse, DSW, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid – sluiten de productie van tabak uit in de gehele beleggingsportefeuille. Hierdoor scoren De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid met een 2,5 (ruim onvoldoende) net iets beter dan ANWB (Unigarant). Omdat er verder geen enkel beleid op gezondheid is vastgelegd blijft het verschil minimaal.

Univé en ZLM specificeren geen beleid over gezondheid in de beleggingen, maar scoren iets hoger (2,8; ruim onvoldoende) omdat deze verzekeringsgroepen van bedrijven verwachten dat ze de ILO-standaarden respecteren, waaronder ook gezondheid en veiligheid op werk vallen, maar dit beleid wordt niet verder gedetailleerd. Alleen Klaverblad, die het ESG-beleid van vermogensbeheerders BNP Paribas en Candriam volgt, stelt hogere verwachtingen aan bedrijven, maar laat met een score van 4,1 (onvoldoende) ook nog veel gaten vallen.

Zo verwacht geen van de verzekeringsgroepen dat bedrijven waarin belegd wordt zich houden aan internationale afspraken over gevaarlijke en giftige stoffen of chemicaliën en chemische stoffen. De twee vermogensbeheerders van Klaverblad verwachten van farmaceutische bedrijven dat ze ervoor zorgen dat patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes het recht op toegang tot medicijnen hebben. Bij de andere verzekeringsgroepen ontbreekt zulk beleid.

Deze en andere tekortkomingen, met name veroorzaakt door het complete gebrek aan enig ESG-beleid op het gebied van gezondheid behalve internationale standaarden en de uitsluiting van tabak, maakt dat deze acht verzekeraars allemaal onvoldoende scoren. De verzekeraars kunnen hun beleid op het gebied van gezondheid onder meer verbeteren door verwachtingen ten aanzien van bedrijven op te stellen rondom het respecteren van internationale verdragen over gevaarlijke en giftige stoffen, de toegang tot betaalbare medicijnen, en het opnemen van gezondheidscriteria in het inkoopbeleid.

3.7 Klimaatverandering

3.7.1 Wat staat er op het spel?

Wereldwijde klimaatverandering zorgt voor ingrijpende veranderingen in ecosystemen, waardoor samenlevingen meer risico lopen op bijvoorbeeld overstromingen en orkanen. Dit proces is een direct resultaat van menselijke activiteiten die de concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer doen toenemen. Volgens het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) is het zeer aannemelijk dat meer dan de helft van de temperatuurstijging die zich tussen 1951 en 2010 heeft voorgedaan door menselijk toedoen is veroorzaakt.⁷⁴ De belangrijkste oorzaken zijn het gebruik van fossiele brandstoffen voor energie, industrie, verkeer en vervoer, evenals ontbossing en intensieve landbouw- en veeteelt.

Klimaatverandering zal waarschijnlijk leiden tot een toename van extreme weersomstandigheden zoals aanhoudende warmere periodes, droge periodes, extreme regenval en hittegolven. Deze ontwikkelingen hebben en zullen grote consequenties hebben voor natuur, milieu en de menselijke leefomgeving:⁷⁵

- Wereldwijd is de temperatuur van de oceanen en op het land met gemiddeld 0,85 graden Celsius toegenomen (1880-2012);
- Door smelting trekken gletsjers zich terug, breken ijskappen en zee-ijs af, vermindert het sneeuwdek dat zonlicht weerkaatst en stijgen de temperaturen van permafrost;

- Tussen 1901 en 2010 is de zeespiegel wereldwijd gemiddeld 19 cm gestegen;
- Volgens scenario's van de IPCC kan de stijging van de zeespiegel verder toenemen, variërend van 26 tot 82 cm;
- Er ontstaat een verhoogd risico op bosbranden in veengebieden;
- De stijgende zeespiegel heeft effect op eilanden en kustgebieden, waardoor het risico op overstromingen toeneemt en waardoor de kans bestaat dat deze gebieden deels onbewoonbaar worden;
- Toename van mensen die wonen in een gebied met een tekort aan (drink)water en bedreiging van voedselzekerheid.

Tijdens de 21^e Klimaatconferentie in Parijs (2015) is als doelstelling afgesproken om de wereldwijde temperatuurstijging te beperken tot maximaal 2, maar bij voorkeur 1,5 graden Celsius, in 2100.⁷⁶ Ook is het tegengaan van klimaatverandering opgenomen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG 13: Klimaatactie).

Het *Emissions Gap Report* 2019 van het VN-milieuprogramma (UNEP) benadrukt dat de wereld op het punt staat de kans te missen om de opwarming van de aarde te beperken, en dat het halen van die doelstelling een wereldwijde emissiereductie van gemiddeld 7,6% per jaar zou vereisen. Een snelle overgang van de mondiale energiesector wordt beschouwd als de sleutel tot het bereiken van deze doelstellingen en vereist op zijn minst:⁷⁷

- Uitbreiding van hernieuwbare energie;
- Uitfasering van steenkool voor een snelle transitie naar een CO₂-arm energiesysteem;
- Transitie naar CO₂-arm vervoer, met de nadruk op elektrische mobiliteit;
- Het verminderen van de CO₂-uitstoot van de energie-intensieve industrie; en
- Het vermijden van toekomstige emissies en het verbeteren van de toegang tot energie.

Dit is in lijn met eerdere bevindingen van het *Emissions Gap Report* in 2017, waarin werd gesteld dat tussen tachtig en negentig procent van de steenkoolreserves, ongeveer 35 procent van de oliereserves en vijftig procent van de gasreserves wereldwijd in de grond moeten blijven.⁷⁸

Er zijn grote investeringen nodig, vooral in ontwikkelingslanden, om aanpassingen aan de gevolgen van klimaatverandering te realiseren. Grote groepen mensen in ontwikkelingslanden zijn kwetsbaarder voor klimaatverandering omdat hun levensonderhoud meer afhankelijk is van klimatologische omstandigheden en omdat het voor deze groepen lastiger is om zich aan extreme weersomstandigheden aan te passen.⁷⁹ Volgens schattingen is er alleen al voor sub-Sahara Afrika in 2050 een extra investering van USD 60 miljard per jaar nodig voor een 2°C-consistente internationale overeenkomst over financiering voor aanpassing aan klimaatverandering.⁸⁰

Bedrijven zullen worden geconfronteerd met de gevolgen en risico's van klimaatverandering en met de implementatie van nieuwe wetgeving, maar kunnen ook inspelen op de kansen en innovaties die het met zich meebrengt. Bedrijven zullen actief hun emissies moeten reduceren om de risico's van klimaatverandering zo klein mogelijk te houden. Bovendien is er een energietransitie nodig om de risico's van klimaatverandering te verminderen. Controversiële vormen van grondstofwinning - zoals de winning van olie uit teerzanden, de winning van schaliegas en kolenmijnbouw - verhinderen de energietransitie.

Verzekeringsgroepen zullen fundamentele keuzes moeten maken om de risico's op klimaatverandering te verminderen en om de energietransitie te bevorderen, zowel in hun eigen organisatie als in de bedrijven en organisaties die zij financieren of waarin ze beleggen. Verzekeringsgroepen zullen hun invloed moeten aanwenden om te stimuleren dat er een transitie plaatsvindt van het gebruik van overwegend fossiele brandstoffen (zoals kolen, olie en gas) naar het gebruik van hernieuwbare energiebronnen (zoals wind- en zonne-energie). Dit geldt ook voor het gebruik van grondstoffen voor de vervaardiging van producten. Met hun beleggingsbeslissingen kunnen verzekeringsgroepen een impuls geven aan de circulaire economie, een economisch systeem dat gebruik maakt van grondstoffen die worden

teruggewonnen uit afgedankte producten in plaats van de exploitatie van nieuwe grondstoffen waardoor de exploitatie van niet hernieuwbare grondstoffen kan worden tegengegaan.

3.7.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 28.

Tabel 28   **Beleidsscores Klimaatverandering**

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		2	3	1	5	2	2	2	1
		Afgerond rapportcijfer							
	Totaalscore	1,5	3,1	0,4	4,8	1,9	2,3	2,3	1,3
1.	Voor de eigen (in)directe broeikasgasemissies stelt de financiële instelling meetbare reductiedoelstellingen op in overeenstemming met een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 1.5°C.	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.	De financiële instelling publiceert hoe groot haar aandeel is in de broeikasgasemissies van energiebedrijven en -projecten waarin zij investeert.	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0
3.	De financiële instelling publiceert hoe groot haar aandeel is in de broeikasgasemissies van alle bedrijven en projecten waarin zij investeert.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,5	0,0
4.	Voor de broeikasgasemissies van de bedrijven waarin de financiële instelling belegt of die door haar worden gefinancierd, stelt zij meetbare reductiedoelstellingen vast, die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging tot 1.5°C.	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
5.	De financiële instelling meet en publiceert klimaatgerelateerde effecten in overeenstemming met de aanbevelingen van de <i>Task Force on Climate-related Financial Disclosures</i> (TCFD).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Het beleid hanteert een maximale drempelwaarde van 30% ter beperking van de financiering van en investeringen in kolengestookte elektriciteitscentrales en kolenmijnbouw.	0,5	0,5	0,0	1,0	0,5	0,5	0,5	0,0
7.	Het beleid hanteert een maximale drempelwaarde van 30% voor de financiering van en investeringen in energieopwekking met gebruik van fossiele brandstoffen en olie- en gaswinning.	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Het beleid hanteert een maximale drempelwaarde van 0% ter beperking van de financiering van en investeringen in kolengestookte elektriciteitscentrales en kolenmijnbouw.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0
9.	Het beleid hanteert een maximale drempelwaarde van 0% voor de financiering van en investeringen in energieopwekking met gebruik van fossiele brandstoffen en olie- en gaswinning.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	2	3	1	5	2	2	2	1
	Totaalscore	1,5	3,1	0,4	4,8	1,9	2,3	2,3	1,3
10.	Bedrijven maken hun directe en indirecte broeikasgasemissies openbaar.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven verminderen hun directe en indirecte broeikasgasemissies.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,5	0,0
12.	Bedrijven stappen over van het gebruik van fossiele brandstoffen naar hernieuwbare energie.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Kolencentrales waarvan de CO2 uitstoot niet beperkt wordt (met CO2-afvang en -opslag) zijn onaanvaardbaar.	0,5	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Het gebruik van steenkool voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,5	0,5	0,0	1,0	0,5	0,5	0,5	0,0
15.	Het gebruik van fossiele brandstoffen voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,5	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
16.	Steenkoolwinning is onacceptabel.	0,5	0,5	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5
17.	Het winnen van olie uit teerzanden is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,5
18.	Olie- en gaswinning is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
19.	Het omzetten van veengrond en gebieden met hoge koolstofvoorraden in landbouwgrond, is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
20.	De productie van biomassa voldoet aan de 12 principes van de <i>Roundtable on Sustainable Biomaterials</i> (RSB).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
21.	CO2-compensatie is gecertificeerd volgens de Gold Standard.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22.	Bedrijven voeren geen lobby om klimaatmaatregelen af te zwakken of aanscherping van klimaatbeleid tegen te gaan.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
23.	Bedrijven integreren criteria met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
24.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.7.3 Analyse beleid klimaatverandering

Het beleid van de acht verzekeringsgroepen voor het thema klimaatverandering varieert tussen zeer slecht (score 1) tot twijfelachtig (score 5). Klaverblad scoort het hoogst met een 4,8 (twijfelachtig) en heeft daarmee het beste beleid binnen deze groep. Klaverblad heeft nog geen meetbare reductiedoelstellingen voor de eigen broeikasgasemissies opgesteld, hoewel de verzekeraar al wel verslag doet van haar aandeel in de broeikasgasemissies van bedrijven waarin Klaverblad belegt, uitgedrukt in tonnen CO₂-uitstoot per miljoen euro belegd vermogen. Deze CO₂-monitoring dekt echter nog niet de gehele aandelenportefeuille, aangezien er alleen wordt gerapporteerd over de aandelenportefeuille. Daarnaast heeft Klaverblad stappen genomen om de CO₂-voetafdruk van de beleggingsportefeuille te verkleinen, bijvoorbeeld door het uitsluiten van steenkoolextractie, maar andere fossiele brandstoffen worden slechts deels uitgesloten, zoals controversiële winning uit teerzanden en schaliegas. Ook levert het beleid van BNP Paribas en Candriam enkele punten op door het lidmaatschap van de vermogensbeheerders aan het *Carbon Disclosure Project* en *Climate Action 100+*, maar het gebrek aan een ambitieus klimaatbeleid en strengere eisen rondom fossiele brandstoffen en energieproductie maakt dat ook Klaverblad nog geen voldoende scoort.

Alleen De Goudse heeft meetbare reductiedoelstellingen voor de eigen broeikasgasemissies opgesteld, maar hoewel de verzekeraar wel al rapporteert over de CO₂-voetafdruk van de beleggingsportefeuille, schiet het klimaatbeleid in de beleggingen verder ruimschoots tekort. Zo heeft De Goudse kolen en andere fossiele brandstoffen nog niet volledig uitgesloten maar is nog bezig deze beleggingen af te bouwen, en heeft de verzekeraar verder nog geen beleid opgesteld waarin van bedrijven verwacht wordt dat ze rapporteren over emissies, en acties nemen om deze te reduceren. Met een score van 3,1 (ruim onvoldoende) schiet ook het ESG-beleid van De Goudse dus nog tekort.

Univé en ZLM scoren beide een 2,3 (slecht). De verzekeraars stellen dat ze stappen ondernemen om de uitstoot van de eigen bedrijfsvoering te meten en te reduceren, maar zetten hier nog geen meetbare reductiedoelstellingen tegenover. Wel delen Univé en ZLM beide de totale CO₂-voetafdruk van beleggingen in aandelen en bedrijfsobligaties, en beide verzekeraars stellen in 2022 met reductiedoelstellingen voor de beleggingsportefeuille te komen, in lijn met het Nederlandse klimaatakkoord. Ook ontvangen Univé en ZLM beide enkele punten voor de uitsluiting van kolenmijnbouw, maar omdat er nog geen beleid is voor de afbouw van andere fossiele energiebronnen, is dit nog onvoldoende om negatieve impacts op klimaat in de beleggingsportefeuille adequaat tegen te gaan.

Met scores van 1,3 (zeer slecht) voor Zorg en Zekerheid; 1,5 (slecht) voor ANWB (Unigarant); en 1,9 (slecht) voor ONVZ laten schiet ook het klimaatbeleid van deze verzekeraars erg tekort. Zo publiceren ANWB (Unigarant) en ONVZ nog geen CO₂-voetafdruk van de beleggingsportefeuille. Zorg en Zekerheid heeft nog geen beleid voor het afbouwen van fossiele brandstoffen. ANWB (Unigarant) en ONVZ sluiten wel kolenmijnbouw uit. Het gebrek aan een ambitieus klimaatbeleid leidt er dan ook toe dat er onvoldoende stappen worden genomen om CO₂-uitstoot en andere schadelijke praktijken voor het klimaat in de beleggingsportefeuilles van ANWB (Unigarant), ONVZ en Zorg en Zekerheid terug te dringen.

Binnen deze groep scoort DSW het laagst met een 0,4 (zeer slecht). Hoewel DSW haar impact op het milieu erkent en acties onderneemt om papier, energieverbruik en afval te verminderen in de interne bedrijfsvoering, kon geen enkel beleggingsbeleid op het gebied van klimaat gevonden worden.

Bij alle acht verzekeringsgroepen is er dan ook een dringende noodzaak om het klimaatbeleid aan te scherpen. Dit is in eerste plaats goed mogelijk door beleid op te stellen om beleggingen in fossiele brandstoffen af te bouwen naast de uitsluiting van thermische steenkoolwinning en door samen met vermogensbeheerders in te zetten op reductiedoelstellingen in lijn met het klimaatakkoord en hierover te rapporteren.

3.8 Mensenrechten

3.8.1 Wat staat er op het spel?

Mensenrechten zijn rechten en vrijheden waarop eenieder aanspraak heeft. De rechten en vrijheden die algemeen worden beschouwd als mensenrechten, vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, omvatten burgerrechten en politieke rechten - zoals het recht op leven in vrijheid en vrijheid van meningsuiting - en economische, sociale en culturele rechten - zoals het recht te kunnen leven in waardigheid en het recht op voedsel, werk en onderwijs.⁸¹ Specifieke groepen mensen zijn om verschillende redenen meer kwetsbaar of worden van oudsher eerder slachtoffer van geweld en hebben daarom speciale bescherming nodig om te zorgen dat hun mensenrechten hen niet ontnomen worden. Dit geldt voor onder meer vrouwen, meisjes en kinderen in het algemeen, gehandicapten, gastarbeiders en de inheemse bevolking van landen.

Ondernemingen die over landsgrenzen heen opereren, hebben meer macht dan ooit. Hun impact op mensenrechten kan positief zijn, maar ook negatief, vooral in situaties waarin (multinationale) bedrijven gebruik maken van zwakke en slecht ontwikkelde nationale wet- en regelgeving. In sommige sectoren, zoals de olie-, gas- en mijnbouwindustrie, zijn de risico's op mensenrechtenschendingen vaak groot. Traditionele manieren van levensonderhoud worden veelal onmogelijk gemaakt door vervuiling, mensen worden van hun land verjaagd en arbeidsrechten worden geschonden. Als getroffen gemeenschappen proberen hun recht te halen, lopen ze vaak tegen juridische en praktische obstakels aan, zoals ineffectieve rechtssystemen, corruptie en het ontbreken van toegang tot informatie.⁸²

In 2018 werden moorden op 321 mensenrechtenverdedigers geregistreerd, van wie 77% werkte aan land-gerelateerde kwesties: het verdedigen van land, milieu of de rechten van inheemse volkeren.⁸³ Verder is er een hoog risico op mensenrechtenschendingen tijdens gewapende conflicten en in bezette gebieden.

Staten hebben de plicht om mensenrechten te beschermen en bedrijven hebben de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren. De verantwoordelijkheden van bedrijven om mensenrechten te respecteren zijn vastgelegd en uitgewerkt in de *United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's).⁸⁴ Deze richtlijnen zijn van groot belang voor het waarborgen van de mensenrechten, en dus moeten ze ook toegepast worden door financiële instellingen, zowel in hun eigen bedrijfsvoering als in hun beleggingsbeslissingen.

Mensenrechten staan ook centraal in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's). Ze vormen de basis van meerdere doelen zoals SDG 1: Geen armoede, SDG 2: Geen honger, SDG 3: Goede gezondheid en welzijn, SDG 4: Kwaliteit van onderwijs, SDG 5: Gelijkheid van mannen en vrouwen, SDG 6: Schoon water en sanitaire voorzieningen, SDG 10: Vermindering van ongelijkheden, en SDG 16: Vrede, rechtvaardigheid en sterke instituties.

3.8.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 29.

Tabel 29   **Beleidsscores Mensenrechten**

Beoordelingselement	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe	Afgerond rapportcijfer	Totaalscore					
	5	5	5	6	6	5	5	5
	5,4	5,4	5,4	6,2	5,8	5,4	5,4	5,4
1.	De financiële instelling respecteert alle mensenrechten zoals beschreven in de <i>United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights</i> (UNGP's).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2.	Bedrijven respecteren alle mensenrechten zoals beschreven in de <i>United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights</i> (UNGP's).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3.	Bedrijven stellen een beleidsverklaring op waarin het bedrijf zich expliciet committeert aan het respecteren van mensenrechten.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4.	Bedrijven implementeren een <i>human rights due diligence</i> proces zoals omschreven in de UNGP's om hun impact op mensenrechten te identificeren, te voorkomen, te beperken en daarover verantwoording af te leggen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5.	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
6.	Bedrijven ontwikkelen of nemen deel aan effectieve klachtenmechanismen op bedrijfsniveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
7.	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0
8.	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven hebben speciale aandacht voor het respecteren van de rechten van vrouwen, in het bijzonder ter voorkoming van discriminatie en ter bevordering van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven hebben speciale aandacht voor het respecteren van de rechten van kinderen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven staan geen nederzettingen en geen economische activiteiten toe in bezette gebieden, in overeenstemming met het Internationale Humanitaire Recht.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		Afgerond rapportcijfer	5	5	5	6	6	5	5
Totaalscore		5,4	5,4	5,4	6,2	5,8	5,4	5,4	5,4
12.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van mensenrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
13.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot mensenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.8.3 Analyse beleid mensenrechten

ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid hebben een score van 5,4 (twijfelachtig). Met een score van 5,8 voor ONVZ en een 6,2 voor Klaverblad scoren alleen deze twee verzekeraars een voldoende.

Alle acht verzekeringsgroepen hebben het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO-convenant) ondertekend met betrekking tot beleggingen, waarmee zij zich onder andere committeren alle mensenrechten in de *UN Guiding Principles* te respecteren en hetzelfde te verwachten van bedrijven waarin ze beleggen. De toepassing van de *UN Guiding Principles* en de OESO-richtlijnen in het beleggingsbeleid levert alle verzekeraars ook scores op voor de verwachtingen dat bedrijven een *human rights due diligence* proces implementeren, meewerken aan herstel en genoegdoening voor slachtoffers, het ontwikkelen van of deelnemen aan klachtenmechanismen, en mensenrechten integreren in het inkoopbeleid en bedrijfsvoering. Ook stellen de verzekeraars dat ze bedrijven die deze richtlijnen op grove wijze en stelselmatig schenden zullen uitsluiten van de beleggingen. Daarnaast ontvangen ONVZ en Klaverblad enkele punten voor het beleid van de vermogensbeheerders, die het principe van vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) toepassen in landrechtconflicten.

Wat echter bij alle acht verzekeraars mist is een eigen beleggingsbeleid over mensenrechten naast het onderschrijven van internationale richtlijnen. De verzekeraars spreken wel over uitsluitingen van bedrijven betrokken bij 'groeve schendingen van mensenrechten', maar maken niet duidelijk wat hieronder wordt verstaan of hoe bedrijven hierop worden aangesproken. Daarnaast specificeren de verzekeraars geen richtlijnen voor sectoren en onderwerpen met specifieke mensenrechtenrisico's.

In het bijzonder kan het beleid verbeterd worden door in potentiële landkwesties uit te gaan van het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) voor de inheemse bevolking en andere betrokken landgebruikers. Ook kunnen verzekeringsgroepen hun mensenrechtenbeleid verder verbeteren door van bedrijven aandacht te vragen voor de rechten van kinderen en door van bedrijven te verwachten dat zij, in lijn met internationaal humanitair recht, geen economische activiteiten ondernemen in bezette gebieden. Een dergelijk beleid kan ook uitgevoerd worden door vermogensbeheerders te selecteren met een sterker mensenrechtenbeleid.

3.9 Natuur

3.9.1 Wat staat er op het spel?

Biodiversiteit wordt door de in 1992 vastgestelde UN Convention on Biological Diversity (CBD), die tot doel heeft om biodiversiteit te beschermen, in drie categorieën onderverdeeld: ecosystemen en habitats, planten- en diersoorten en genetisch materiaal. Biodiversiteit is van belang voor de economische, ecologische en sociale ontwikkeling van onze samenleving, voor onze toekomst en voor onze recreatiemogelijkheden. Verlies van biodiversiteit brengt potentiële risico's met zich mee zoals de vernietiging van leefgebieden, het verlies van de functies van ecosystemen, de bedreiging van de voedselvoorziening, en het verdwijnen van geneeskrachtige planten en diersoorten, en is daarmee een van de meest urgente milieuproblemen.⁸⁵

Volgens het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) leidt een snelle bevolkingsgroei, toenemende verstedelijking en stijgende consumptie, in combinatie met verwoestijning, landdegradatie en klimaatverandering, tot toenemende waterschaarste, en daarmee een afbraak van beschikbare landbouwgrond en het risico van voedselschaarste.⁸⁶ Volgens het Internationaal Klimaatpanel (IPCC) leiden klimaatverandering en extreme weersomstandigheden tot afbraak van biodiversiteit.⁸⁷

Natuurbescherming, voedselzekerheid en bescherming van watersystemen zijn ook onderdeel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's 2, 3, 6, 14 en 15).⁸⁸

Het beleggingsbeleid van financiële instellingen kan bijdragen aan oplossingen voor bovengenoemde uitdagingen. Het kan ervoor zorgen dat financiële instellingen hun financiële relaties met bedrijven benutten om verlies van biodiversiteit te voorkomen en tegen te gaan.

3.9.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 30.

Tabel 30   **Beleidscores Natuur**

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
Investeringsprincipe									
Afgerond rapportcijfer		1	1	1	1	1	1	1	1
Totaalscore		0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
1.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op gebieden met High Conservation Value (HCV) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
2.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	1	1	1	1	1	1	1	1
	Totaalscore	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
3.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5.	Bedrijven voorkomen negatieve gevolgen voor populaties van diersoorten die op de IUCN Red List of Threatened Species staan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Handel in bedreigde planten- en diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Handel in bedreigde planten- en diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Activiteiten op het gebied van genetisch materiaal en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemmings- en veredelings-eisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven voorkomen de introductie van exotische soorten in ecosystemen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage en voorkomen een negatieve impact in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven starten geen nieuwe activiteiten in gebieden waar waterschaarste heerst en waar bedrijfsactiviteiten zouden wedijveren met de behoeften van lokale gemeenschappen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Bedrijven maken een milieueffectrapportage over de totale gevolgen van een grootschalig project op de biodiversiteit, ten minste volgens GRI 304: Biodiversity 2016 of een vergelijkbare standaard.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Bedrijven integreren criteria ten aanzien van natuur in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer		1	1	1	1	1	1	1	1
Totaalscore		0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
15.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot natuur op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3.9.3 Analyse beleid natuur

Geen enkele verzekeraar uit deze groep heeft voorwaarden omtrent natuur vastgelegd in het ESG-beleggingsbeleid. ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid scoren dan ook afgerond een 1 (zeer slecht) vanwege het complete gebrek aan beleid over natuur en biodiversiteit. Alleen Univé en ZLM stellen dat natuurlijke bronnen (water, biodiversiteit en landgebruik, ruwe grondstoffendelving) wel worden meegenomen in ESG-ratings, maar stellen hier geen specifiek beleid tegenover. Klaverblad verdient als enige enkele punten voor het beleid van vermogensbeheerder BNP Paribas met betrekking tot het voorkomen negatieve impact op gebieden met *High Conservation Value* (HCV) binnen bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer. Dit beleid dekt echter slechts een deel van de beleggingsportefeuille.

Natuur en biodiversiteit zijn niet tot nauwelijks beschermd in de beleggingsportefeuilles van de acht verzekeringsgroepen door het complete gebrek aan enig natuurbeleid. De verzekeraars zouden daarom hun natuurbeleid moeten versterken, al dan niet in samenwerking met vermogensbeheerders, om criteria ten aanzien van natuurbescherming te integreren in beleggingsbeleid. Grote stappen in het beleid voor het thema natuur kunnen gezet worden door van bedrijven te verwachten dat zij handelen in lijn met breed gedragen, internationale standaarden en initiatieven ter bescherming van unieke ecosystemen, bijvoorbeeld in gebieden met een *High Conservation Value* (HCV), gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de *International Union for the Conservation of Nature* (IUCN), de *UNESCO World Heritage Convention* en de *Ramsar Convention on Wetlands*. Verzekeringsgroepen kunnen een soortgelijke aanpak formuleren ter bescherming van unieke en bedreigde planten- en diersoorten, door hun beleid te baseren op de CITES-voorwaarden en de *IUCN Red List of Threatened Species*.

4

Resultaten per risicosector

4.1 Maakindustrie

4.1.1 Wat staat er op het spel?

Tot de maakindustrie behoren alle bedrijfstakken die grondstoffen en materialen tot nieuwe producten verwerken, waardoor dit een veelomvattende en diverse industrie is. Omdat een groot gedeelte van de mondiale beroepsbevolking werkt in de maakindustrie, bijvoorbeeld in de metaal-, kleding- en elektronica-industrie, spelen de ontwikkelingen in deze industrie een grote rol bij het creëren van werkgelegenheid en economische groei. Arbeidsvoorwaarden en arbeidsrechten, zoals het recht op een leefbaar loon, komen regelmatig onder druk te staan vanwege de toenemende globalisering en internationale concurrentie. Om gunstige vestigingsvoorwaarden te creëren, zijn er speciale exportzones ingesteld door overheden waar bestaande arbeidswetgeving niet van toepassing is en weinig belasting wordt betaald. Bij sommige takken van de maakindustrie wordt er veel gebruik gemaakt van laaggeschoolde arbeid. Het gebruik van giftige stoffen brengt risico's met zich mee voor gezondheid en milieu.

Het toenemende wereldwijde gebruik van plastic, vooral plastic verpakkingen voor eenmalig gebruik, vervuult zowel de oceanen als het land. Met naar schatting 100 miljoen ton plastic afval dat nu in de oceanen wordt aangetroffen, wordt plasticvervuiling algemeen erkend als een nieuw wereldwijd milieuprobleem met grote negatieve gevolgen.⁸⁹

Aangezien producenten een groot gedeelte van het productieproces uitbesteden, liggen de grootste sociale en milieuproblemen vaak bij de toeleveranciers. Producenten van halffabricaten, vaak gevestigd in exportzones, en producenten van metalen, mineralen en andere grondstoffen zijn regelmatig betrokken bij grootschalige milieuvervuiling en mensenrechtenschendingen. In de gehele keten spelen de negatieve gevolgen van flexibilisering van arbeidsrelaties. Het beleggingsbeleid van verzekeringsgroepen zou ervoor moeten zorgen dat bedrijven in de maakindustrie verantwoordelijkheid nemen voor het voorkomen van sociale en milieuproblemen bij hun eigen vestigingen en bij die van hun toeleveranciers.

4.1.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 31.

Tabel 31   **Beleidscores Maakindustrie**

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	2	2	2	3	2	3	3	2
	Totaalscore	2,4	2,4	2,4	3,2	2,4	3,2	3,2	2,4
1.	Bedrijven reduceren hun directe en indirecte uitstoot van broeikasgassen.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,5	0,0
2.	Bedrijven reduceren hun directe en indirecte uitstoot (de uitstoot van toeleveranciers) van schadelijke stoffen, zoals zwaveldioxide en ammoniak.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3.	Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien gebruik noodzakelijk is, gebruiken ze alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4.	Bedrijven beperken het gebruik van water.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
5.	Bedrijven voorkomen waterverontreiniging.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage en voorkomen een negatieve impact in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Bedrijven starten geen nieuwe activiteiten in gebieden waar waterschaarste heerst en waar bedrijfsactiviteiten zouden wedijveren met de behoeften van lokale gemeenschappen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Bedrijven hebben een Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
10.	Bedrijven betalen een leefbaar loon aan hun werknemers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0
11.	Bedrijven werken aan de systematische verbetering van arbeidsomstandigheden en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven in de maakindustrie werken met relevante standaarden en initiatieven voor bepaalde producten (genoemd in paragraaf 3.7.2 van de FFG Methodology).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van de standaarden en initiatieven voor bepaalde producten (genoemd in paragraaf 3.7.2 van de FFG Methodology).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Beoordelingsselement	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer	2	2	2	3	2	3	3	2
Totaalscore	2,4	2,4	2,4	3,2	2,4	3,2	3,2	2,4
15. Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
16. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
17. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

4.1.3 Analyse beleid maakindustrie

De scores voor het beleid betreffende de maakindustrie variëren weinig tussen de acht verzekeraars, met een 2,4 (slecht) voor ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid, en een 3,2 (ruim onvoldoende) voor Klaverblad, Univé en ZLM. De belangrijkste redenen hiervoor zijn dat een specifiek ESG-beleid toegespitst op problematiek in de maakindustrie ontbreekt bij alle acht verzekeraars. ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid scoren daardoor alleen maar punten voor het toepassen van de OESO-richtlijnen en de *UN Global Compact*, welke randvoorwaarden stellen omtrent gezondheid op de werkvloer, het respecteren van arbeidsrechten in lijn met de ILO-standaarden, het publiceren van duurzaamheidsverslaggeving en het integreren van ESG-criteria in inkoopbeleid en bedrijfsvoering.

Daarnaast ontvangen Klaverblad, Univé en ZLM een iets hogere score door deelname aan het *Climate Action 100+* initiatief en het *Platform Living Wage Financials* (PLWF) via de vermogensbeheerders. Klaverblad scoort ook extra punten door het beleid van vermogensbeheerder Candriam op het gebied van watergebruik en -vervuiling.

In alle gevallen schiet het ESG-beleid van de acht verzekeraars en hun vermogensbeheerders tekort. Bij beleggingen in de maakindustrie is het belangrijk dat internationale standaarden in acht worden genomen. Dit kan ook gewaarborgd worden door eisen te stellen omtrent relevante duurzaamheids certificering en -standaarden voor verschillende sectoren.

4.2 Mijnbouw

4.2.1 Wat staat er op het spel?

Mijnbouw en ertsraffinage zijn in het algemeen vervuilende activiteiten, die de bodem- en waterkwaliteit aantasten. Destructie van natuurlijke leefomgevingen, vervuiling en erosie zijn veelvoorkomende gevolgen van mijnbouw. Daarnaast zijn sommige mijnbouwmethoden, zoals *Mountaintop Removal Mining* waarbij hele bergtoppen worden verwijderd, en dagbouw-mijnbouw zeer ingrijpend voor ecosystemen. De nadelige ecologische gevolgen van deze mijnbouwmethodes blijven vaak nog lang na sluiting van een mijn merkbaar.

Een ander veelvoorkomend probleem in de mijnbouwindustrie is dat bedrijven de landrechten van

lokale bewoners niet respecteren. Zij nemen dan grote stukken land van hen af zonder hun instemming en zonder compensatie. Ook kunnen er gezondheidsproblemen ontstaan door vervuiling. Daarnaast is het werk in de mijnen zeer gevaarlijk voor lokale arbeiders en worden arbeidsrechten niet altijd gerespecteerd.

Ook verstoort mijnbouw de macro-economische ontwikkeling in veel landen met een instabiel politiek systeem of instabiele rechtsstaat, omdat de winning van grondstoffen leidt tot corruptie en een niet-transparante en ongelijke verdeling van de opbrengsten.⁹⁰

De mijnbouwsector wentelt de kosten voor het beschermen van het milieu en de aantasting van de sociale cohesie doorgaans grotendeels af op de (lokale) bevolking, die vaak niets aan de exploitatie verdient. Sommige mijnbouwbedrijven die actief zijn in ontwikkelingslanden, hebben holdingmaatschappijen of marketingbedrijven gevestigd in belastingparadijzen, om zo min mogelijk belasting te hoeven betalen.

Sommige mineralen die door de mijnbouw worden gewonnen zijn afkomstig uit gebieden waar (gewapende) conflicten plaatsvinden. De winning en handel van deze zogeheten conflictmineralen wordt vaak gebruikt om de conflicten te financieren, wat leidt tot ernstige mensenrechtenschendingen.⁹¹

Verder zijn er in veel landen ook kleinschalige en ambachtelijke mijnbouwers actief. Dit betreft de meest kwetsbare bevolkingsgroepen, die afhankelijk zijn van de mijnbouw, maar deze kleinschalige mijnbouw leidt ook tot sociale en milieuproblemen. De elektronica, bouw en auto-industrie zijn sterk afhankelijk van producten uit de mijnbouw en daarmee indirect betrokken bij de bijbehorende negatieve effecten op het milieu en lokale gemeenschappen.

Om bij te dragen aan een duurzame en sociaal rechtvaardige wereld, zal de mijnbouwsector drastisch van koers moeten wijzigen. Het beleggingsbeleid van verzekeringsgroepen moet erop gericht zijn om alleen financiële betrekkingen aan te gaan met mijnbouwbedrijven die bereid zijn om dat te doen.

4.2.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 32.

Tabel 32   **Beleidsscores Mijnbouw**

Beoordelingselement	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe							
Afgerond rapportcijfer	2	2	2	3	3	3	3	2
Totaalscore	2,1	2,1	1,8	3,0	2,6	2,7	2,7	2,1
1. Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de <i>International Union for the Conservation of Nature (IUCN)</i> .	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de <i>UNESCO World Heritage Convention</i> .	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	2	2	2	3	3	3	3	2
	Totaalscore	2,1	2,1	1,8	3,0	2,6	2,7	2,7	2,1
3.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de <i>Ramsar Convention on Wetlands</i> .	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4.	Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technologie en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een 'contingency plan').	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5.	Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Bedrijven beperken de hoeveelheid mijnafval en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Het lozen van mijnafval in rivieren, meren of andere oppervlaktewateren is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage en voorkomen een negatieve impact in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven starten geen nieuwe activiteiten in gebieden waar waterschaarste heerst en waar bedrijfsactiviteiten zouden wedijveren met de behoeften van lokale gemeenschappen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven betrekken de mogelijke milieu- en gezondheidseffecten van een mijn na sluiting ervan bij het plannen van nieuwe mijnen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven garanderen het complete herstel van ecosystemen na de sluiting van mijnen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
12.	Bedrijven respecteren kleinschalige en ambachtelijke mijnbouw en bevorderen duurzame economische en sociale ontwikkeling op lokaal niveau.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13.	Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
14.	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0
15.	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid	
		Afgerond rapportcijfer	2	2	2	3	3	3	3	2
		Totaalscore	2,1	2,1	1,8	3,0	2,6	2,7	2,7	2,1
16.	Bedrijven volgen de <i>Voluntary Principles on Security and Human Rights</i> voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
17.	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	
18.	Bedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	
19.	Bedrijven rapporteren voor elk land waarin zij actief zijn de omzetten, kosten, fte's, winsten, subsidies ontvangen van overheden en (belasting)betalingen aan overheden (d.w.z. bronbelastingen, betalingen voor concessies, en inkomstenbelastingen)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
20.	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	
21.	Bedrijven opereren alleen in landen met een zwakke overheid en in conflictgebieden als zij kunnen garanderen dat ze geen mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
22.	Het delven en verhandelen van conflictmineralen is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
23.	Uraniummijnbouw is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	
24.	Mountaintop Removal Mining (bergtopmijnbouw) is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	
25.	De ontwikkeling van nieuwe steenkoolmijnen is onacceptabel.	0,5	0,5	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	
26.	Steenkolenmijnbouw voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,5	0,5	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	
27.	Steenkolenmijnbouw voor de productie van staal is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	
28.	Bedrijven werken met relevante standaarden en initiatieven voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.8.2 in de FFG Methode).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
29.	Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.8.2 in de FFG Methode).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
		2	2	2	3	3	3	3	2
	Afgerond rapportcijfer	2,1	2,1	1,8	3,0	2,6	2,7	2,7	2,1
	Totaalscore	2,1	2,1	1,8	3,0	2,6	2,7	2,7	2,1
30.	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) <i>Standard Disclosures</i> bevat uit de GRI Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
31.	Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
32.	Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
33.	Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

4.2.3 Analyse beleid mijnbouw

De scores voor het beleggingsbeleid voor de mijnbouwsector van de acht verzekeringsgroepen zijn tussen slecht en ruim onvoldoende. DSW behaalt een score van 1,8 (slecht) omdat de verzekeraar geen eigen beleid omtrent mijnbouw heeft vastgesteld. Daarom zijn alleen enkele punten toegekend voor het toepassen van de OESO-richtlijnen, die randvoorwaarden stellen omtrent gezondheid op de werkvloer, het respecteren van arbeidsrechten in lijn met de ILO-standaarden, het publiceren van duurzaamheidsverslaggeving en het integreren van ESG-criteria in inkoopbeleid en bedrijfsvoering. ANWB (Unigarant), De Goudse en Zorg en Zekerheid kregen alle drie de iets hogere score van 2,1 (slecht), omdat de vermogensbeheerders van ANWB (Unigarant) en Zorg en Zekerheid de winning van thermische steenkool uitsluiten en De Goudse beleggingen in deze sector aan het afbouwen is. Omdat dit beleid echter (nog) niet de volledige portefeuille beslaat en omdat er verder geen beleid is voor de mijnbouwsector, schiet het beleid van deze drie verzekeraars alsnog erg tekort.

ONVZ (score 2,6), Univé en ZLM (beide score 2,7) scoren ruim onvoldoende voor het mijnbouwbeleid. ONVZ sluit kolenmijnbouw niet in de gehele portefeuille uit, maar het beleid van vermogensbeheerder NN Investment Partners levert enkele punten op vanwege het uitsluiten van thermische steenkoolproductie. Hoewel Univé en ZLM beide wel kolenmijnen volledig uitsluiten in de beleggingsportefeuille, is er verder geen beleid gespecificeerd.

Met een score van 3,0 (ruim onvoldoende) heeft Klaverblad de hoogste score binnen deze groep verzekeraars op het thema mijnbouw, maar ook Klaverblad heeft geen eigen beleid voor mijnbouw opgesteld. Omdat Klaverblad het beleid van vermogensbeheerders volgt, konden enkele punten toegepast worden voor het uitsluiten van steenkoolextractie, en beleid van BNP Paribas omtrent controversiële vormen van mijnbouw, zoals bergtopmijnbouw en uraniummijnbouw.

Voor zover deze acht verzekeringsgroepen scoren voor de mijnbouwsector komt dit vooral door het toepassen van internationale standaarden zoals de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, het uitsluiten van thermische steenkoolextractie, en beleid voor sector-overschrijdende thema's zoals corruptie en mensenrechten. Verzekeringsgroepen kunnen hun mijnbouwbeleid enerzijds indirect verbeteren door het beleid voor de negen sector-overschrijdende thema's verder te verbeteren, bijvoorbeeld door bij potentiële landkwesties uit te gaan van het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) voor de inheemse bevolking en andere betrokken landgebruikers. Anderzijds kunnen verzekeringsgroepen hun mijnbouwbeleid sterk verbeteren door beleid te formuleren rondom controversiële mijnbouwpraktijken, zoals het delven naar conflictmineralen, uraniummijnbouw en bergtopmijnbouw. Uiteraard is dit ook mogelijk in samenspraak met vermogensbeheerders en het selecteren van beleggingsfondsen die deze uitsluitingen en beleidsrichtlijnen ook toepassen.

4.3 Olie en gas

4.3.1 Wat staat er op het spel?

Bij meerdere processen binnen de olie- en gasector, zoals activiteiten op boorplatforms, affakkelininstallaties, en raffinage, kan milieuschade worden toegebracht aan de directe omgeving. Belangrijke voorbeelden zijn de winning van olie in diepzeegebieden en op de Noordpool, en de winning van teerzandolie.

Winning en gebruik van olie en gas draagt bovendien in belangrijke mate bij aan de opwarming van de aarde. Verder brengt de olie- en gasindustrie ook negatieve sociale gevolgen met zich mee, zoals gevaren voor de gezondheid, voedselzekerheid en het verlies van de bestaansmiddelen van lokale gemeenschappen doordat hun land wordt afgenomen. Bovendien draagt de exploitatie en het transport van olie en gas bij aan gewapende conflicten en schendingen van mensenrechten.

Daarnaast hebben ontwikkelingslanden zonder een stabiel politiek of rechtssysteem kans dat de olie- en gasindustrie hun macro-economische ontwikkelingen verstoort door corruptie, oneerlijke verdeling van winsten en slecht beheer van voorraden. Olie- en gasmaatschappijen zetten op grote schaal internationale ondernemingsstructuren op die gericht zijn op belastingontduiking.⁹²

Een controversiële manier van gaswinning is het boren naar schaliegas. Dit creëert grote risico's voor mens en natuur, zoals vervuiling en kans op aardbevingen. Onder meer de vereniging voor drinkwaterbedrijven in Nederland (Vewin) heeft haar zorgen geuit over de risico's van schaliegaswinning.⁹³

Omdat de olie- en gasindustrie een belangrijke rol speelt bij klimaatverandering en ook andere sociale en milieuproblemen creëert, is de grootste uitdaging voor deze industrie om haar kennis van energiemarkten en -technologieën te gebruiken om duurzame energiebronnen verder te ontwikkelen. Van verzekeringsgroepen wordt verwacht dat zij concrete verduurzamingsdoelstellingen en -criteria ten aanzien van deze sector in hun beleggingsbeleid integreren. De beoordelingselementen voor deze sector gaan niet zozeer over de wenselijkheid of onwenselijkheid van investeringen in deze sector als geheel, maar met name over de sociale en milieucriteria die verzekeringsgroepen hanteren wanneer zij besluiten in de olie- en gasector te investeren. Elementen over de wenselijkheid van investeringen in de olie- en gasector, en de fossiele industrie als geheel, zijn opgenomen in het thema klimaatverandering (zie paragraaf 3.7).

4.3.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 33.

Tabel 33   **Beleidscores Olie en gas**

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	2	3	2	4	3	2	2	2
	Totaalscore	2,1	3,0	2,1	4,1	2,7	2,1	2,1	2,1
1.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de <i>International Union for the Conservation of Nature (IUCN)</i> .	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de <i>UNESCO World Heritage Convention</i> .	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3.	Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de <i>Ramsar Convention on Wetlands</i> .	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4.	Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een zogenaamd 'contingency plan').	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5.	Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	Bedrijven beperken het afval dat ontstaat bij olie- en gaswinning, in het bijzonder het affakkelen van aardgas, en beheren en verwerken dit afval op een verantwoorde manier.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
7.	Bedrijven nemen de milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, in het bijzonder van offshore boorplatforms, op in hun plannen voor de ontwikkeling van nieuwe projecten.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8.	Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage en voorkomen een negatieve impact in regio's die kampen met waterschaarste.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9.	Bedrijven starten geen nieuwe activiteiten in gebieden waar waterschaarste heerst en waar bedrijfsactiviteiten zouden wedijveren met de behoeften van lokale gemeenschappen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
10.	Bedrijven verminderen de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen en andere zeezoogdieren.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
11.	Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
12.	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0

Beoordelingsselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	2	3	2	4	3	2	2	2
	Totaalscore	2,1	3,0	2,1	4,1	2,7	2,1	2,1	2,1
13.	Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van de betrokken landgebruikers.	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Bedrijven volgen de <i>Voluntary Principles on Security and Human Rights</i> voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15.	Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
16.	Bedrijven betalen in ieder land de verschuldigde belastingen.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
17.	Bedrijven rapporteren voor elk land waarin zij actief zijn de omzetten, kosten, fte's, winsten, subsidies ontvangen van overheden en (belasting)betalingen aan overheden (d.w.z. bronbelastingen, betalingen voor concessies, en inkomstenbelastingen).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18.	Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
19.	Bedrijven opereren alleen in landen met een zwakke overheid of in conflictgebieden als zij kunnen garanderen dat ze geen mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
20.	De winning van olie uit teerzanden is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0
21.	De winning van schalieolie is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22.	De winning van olie uit vloeibaar gemaakte steenkool is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
23.	De winning van schaliegas is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
24.	Boren in het Noordpoolgebied is onacceptabel.	0,0	0,5	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
25.	Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) <i>Standard Disclosures</i> bevat uit de GRI Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	2	3	2	4	3	2	2	2
Totaalscore	2,1	3,0	2,1	4,1	2,7	2,1	2,1	2,1	
26. Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
27. Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	
28. Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	

4.3.3 Analyse beleid olie en gas

Het beleid van de acht verzekeringsgroepen voor de olie- en gasector varieert van slecht (score 2) tot onvoldoende (score 4). Alle verzekeraars verwachten dat bedrijven de OESO-richtlijnen en de UN Global Compact principes op het gebied van arbeidsrechten, mensenrechten, milieu en corruptie naleven. Dit levert een score van 2,1 op voor ANWB (Unigarant), DSW, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid.

Daarnaast is De Goudse beleggingen aan het afbouwen en geen nieuwe beleggingen meer aan het inkopen in bedrijven die in hun hoofdactiviteit betrokken zijn bij onderzoek naar, productie van en handel in fossiele brandstoffen. Dit levert De Goudse een totale score van 3,0 (ruim onvoldoende) op, hoewel deze score hoger zal uitvallen zodra olie- en gasproductie en handel volledig zijn uitgesloten, en/of als De Goudse strengere randvoorwaarden stelt op het gebied van milieu, corruptie en controversiële extractie voor bedrijven die het nog in portefeuille hebben.

Klaverblad heeft de hoogste score met een 4,1 (onvoldoende), met name door het beleid van vermogensbeheerders van Candriam en BNP Paribas op het gebied van FPIC en controversiële olie- en gasprojecten zoals teerzandproductie en schaliegas. Omdat Klaverblad geen eigen beleid heeft vastgesteld en doordat door de verschillen tussen het beleid van Candriam en BNP Paribas niet de gehele portefeuille gedekt is, blijft dit beleid van Klaverblad echter ontoereikend.

Verzekeraars kunnen hun olie- en gasbeleid enerzijds indirect verbeteren door het beleid voor de negen sector-overschrijdende thema's verder te verbeteren, bijvoorbeeld door het afbouwen van investeringen in fossiele, door bij potentiële landkwesties uit te gaan van het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) voor de inheemse bevolking en andere betrokken landgebruikers, of door het onderschrijven van internationale standaarden ter bescherming van ecosystemen en diersoorten. Anderzijds kunnen de verzekeraars hun sectorbeleid voor de olie- en gasindustrie sterk verbeteren door richtlijnen te formuleren rondom controversiële bronnen van olie en gas, zoals olie uit teerzanden, schalieolie- en gas, olie uit vloeibaar gemaakte steenkool en boren in het Noordpoolgebied. Dit is ook mogelijk door vermogensbeheerders en beleggingsfondsen te selecteren met adequaat beleid op het gebied van olie en gas.

4.4 Wapens

4.4.1 Wat staat er op het spel?

Omdat wapens kunnen doden en vernietigen, zijn ze een gevaar voor het meest fundamentele mensenrecht: het recht op leven. Gewapende conflicten bedreigen het leven van miljoenen mensen. Onder de plicht van staten om hun burgers te beschermen, valt ook het reguleren van de productie en handel in wapens. In de praktijk is er echter een gebrek aan toezicht op de wapenhandel. Wapens worden ondanks bestaande wet- en regelgeving verkocht aan regimes die de mensenrechten schenden en aan allerlei strijdende groepen. Zo zijn landen als Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in opspraak vanwege wapenleveranties aan Saoedi-Arabië, omdat hiermee burgerdoelen in Jemen worden gebombardeerd en het regime fundamentele mensenrechten met voeten treedt. Om controversiële wapenhandel in conventionele wapens tegen te gaan heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 2013 de *Arms Trade Treaty* (ATT) aangenomen. Ondertekening van de ATT betekent dat landen de verplichting aangaan om geen wapens te leveren aan landen of strijdende partijen die betrokken zijn bij genocide, misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden en ernstige mensenrechtenschendingen.⁹⁴

In 2018 bedroegen de militaire uitgaven wereldwijd naar schatting USD 1,8 miljard.⁹⁵ Het lijkt erop dat landen met een lage sociale en economische ontwikkeling, zoals de Democratische Republiek Congo (DRC) en Tsjaad, relatief veel militaire uitgaven doen.⁹⁶ Naar schatting houdt 15 tot 20% van de wereldwijde publieke schuldenlast verband met militaire uitgaven. Dit versterkt het schadelijke effect van militaire uitgaven omdat de rentebetalingen door overheden de uitgaven aan gezondheidszorg en scholing overtreffen.⁹⁷ Daarnaast is de wapenhandel sterk verbonden met corruptie. Onderzoek van het *Stockholm International Peace Research Institute* (SIPRI) suggereert dat 40% van alle corruptie in wereldwijde transacties te maken heeft met wapenhandel.⁹⁸

De wapenindustrie moet grondig en structureel worden hervormd om ervoor te zorgen dat ten minste:

- Geen wapens worden geproduceerd die geen onderscheid kunnen maken tussen militairen en de burgerbevolking;
- Wapens niet geleverd worden aan repressieve regimes, fragiele staten en strijdende groepen;
- Corruptie wordt geëlimineerd en transparantie wordt bevorderd; en
- De productie en levering van wapens geen belemmering vormt voor een duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden.

Zolang deze veranderingen niet doorgevoerd worden in de wapenindustrie, is het van groot belang dat verzekeringsgroepen beleid ontwikkelen om te voorkomen dat ze geld lenen aan, of beleggen in, producenten van controversiële wapens, zoals antipersoonsmijnen, clustermunitie, kernwapens, biologische en chemische wapens enerzijds en wapenleveranties aan controversiële regimes anderzijds. Dit beleid zou ook toegepast moeten worden op dodelijke autonome wapensystemen (LAWS) en op producten en technologieën die zowel voor civiele als militaire doeleinden gebruikt kunnen worden (zogenaamde *dual use* technologie).

4.4.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 34.

Tabel 34   **Beleidsscores Wapens**

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	2	4	4	10	4	10	4	4
	Totaalscore	1,9	3,8	3,8	10,0	3,8	10,0	3,8	3,8
1.	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) landmijnen is onacceptabel.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
2.	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) clustermunitie is onacceptabel.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
3.	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens in of aan landen die het non-proliferatieverdrag niet hebben geratificeerd is onacceptabel.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
4.	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens is onacceptabel.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
5.	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) chemische wapens is onacceptabel.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
6.	Productie van, onderhoud van en handel in (belangrijke onderdelen van) bacteriologische wapens is onacceptabel.	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
7.	Goederen die essentieel zijn voor militaire doeleinden, maar ook kunnen worden gebruikt voor civiele eindproducten ('dual-use' technologie), worden beschouwd als militaire goederen indien ze een niet-civiel doeleinde hebben.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
8.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen waartegen een wapenembargo van de VN dan wel een multilateraal embargo geldt is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
9.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen is onacceptabel indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van mensenrechten en het internationaal humanitair recht.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
10.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die mensenrechten schenden is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
11.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan conflict- en oorlogsgebieden is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
12.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die gevoelig zijn voor corruptie is onacceptabel, tenzij de partijen handelen in overstemming met een resolutie van de Veiligheidsraad.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0

Beoordelingselement	Investeringsprincipe	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Afgerond rapportcijfer	2	4	4	10	4	10	4	4
Totaalscore	1,9	3,8	3,8	10,0	3,8	10,0	3,8	3,8	
13.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen met een falende of fragiele staat is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
14.	Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die een buitenproportioneel deel van hun begroting aan wapenaankopen besteden is onacceptabel.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
15.	Het wapenbeleid kent geen uitzonderingen voor bepaalde beleggingen, financieringsvormen en/of investeringscategorieën.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0
16.	Het wapenbeleid kent geen uitzonderingen voor andere niet aan wapens gerelateerde activiteiten of projecten die door een wapenbedrijf worden ondernomen.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0

4.4.3 Analyse beleid wapens

Er zijn ruwweg twee groepen te onderscheiden tussen de verzekeraars in hun beleid over wapens: verzekeraars die alleen beleggingen in controversiële wapens uitsluiten en verzekeraars die alle beleggingen in de productie, toelevering, distributie en/of verkoop van conventionele en controversiële wapens uitsluiten.

Klaverblad en Univé ontvangen beide een volledige score van 10 (uitstekend) omdat beide verzekeraars beleggingen in alle productie, toelevering, distributie en verkoop van (controversiële, conventionele en civiele) wapens uitsluiten.

De Goudse, DSW, ONVZ, ZLM en Zorg en Zekerheid hebben ieder een score van 3,8 (onvoldoende). Zij sluiten fabrikanten van 'controversiële wapens', zoals clusterbommen, landmijnen, kernwapens, biologische en chemische wapens uit. Voor andere soorten wapensystemen is geen beleid. Bovendien heeft geen van deze verzekeraars beleidsverwachtingen vastgelegd voor bedrijven die betrokken bij handel in wapens. ANWB (Unigarant) scoort een 1,9 (slecht) omdat er geen eigen beleid omtrent wapens is opgesteld, maar controversiële wapens wel worden uitgesloten in enkele van de beleggingsfondsen waarin ANWB (Unigarant) belegt. Hiermee is echter nog niet de gehele beleggingsportefeuille gedekt door goed beleid voor controversiële wapens.

Los van beleid voor controversiële wapens ontbreekt het bij de 6 verzekeraars die onvoldoende scores op dit thema nog aan beleid dat erop gericht is om het gebruik of misbruik van wapens in specifieke, risicovolle situaties te voorkomen. Verzekeraars kunnen hun beleid onder meer nog sterk verbeteren door van bedrijven te verwachten dat zij geen wapens leveren in situaties met een groot risico op mensenrechtenschendingen, aan landen onder een wapenembargo, landen die gevoelig zijn voor corruptie, of landen met een falende of fragiele staatsstructuur.

5

Resultaten per aspect van de bedrijfsvoering

5.1 Transparantie en verantwoording

5.1.1 Wat staat er op het spel?

Iedereen heeft het recht om te weten welke gevolgen activiteiten van bedrijven kunnen hebben op zijn of haar leven en aan welke risico hij of zij wordt blootgesteld via deze activiteiten. Mensen wier leven wordt beïnvloed door economische activiteiten, kunnen hun legitieme belangen niet verdedigen als ze niet volledig geïnformeerd worden over de risico's die zij lopen door deze activiteiten. Om deze redenen is het publieke recht op informatie in verschillende internationale instrumenten vastgelegd. Algemene principes uit deze richtlijnen zijn van toepassing op alle actoren in de maatschappij, wat voor verzekeringsgroepen betekent dat zij transparant zouden moeten zijn over hun beleggingen, uitsluitingen, het beleid en de uitvoering daarvan. Ook zouden verzekeringsgroepen een klachtenmechanisme moeten hebben voor mensen en organisaties die negatieve gevolgen ondervinden van de gemaakte keuzes met betrekking tot hun beleggingen.

Bedrijven realiseren zich in toenemende mate dat dit niet alleen tot hun morele plicht behoort, maar ook voordelen op kan leveren, zoals het creëren van vertrouwen en het verkleinen van de kans op corruptie. Vanwege hun rol van kapitaalverstrekker zijn transparantie en verantwoording voor verzekeringsgroepen zo mogelijk nog belangrijker dan voor andere bedrijven. Ze zijn namelijk medeverantwoordelijk voor de sociale en milieugevolgen van alle economische activiteiten waarin ze beleggen. Ze zouden daarom het publiek niet alleen over hun activiteiten moeten informeren maar ook transparant moeten zijn over in welke bedrijven, overheden en projecten zij investeren. Voor financiële instellingen brengt transparantie ook een groot voordeel, zo kan publieke bezorgdheid over hun beleggingen op tijd worden herkend en opgelost. In 2015 sprak de Tweede Kamer zich uit voor grotere transparantie voor spaarders door de banken die hun spaartegoeden beheren.⁹⁹

5.1.2 Overzicht elementen en scores

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het beleggingsbeleid van de onderzochte verzekeringsgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 35.

Tabel 35   **Beleidsscores Transparantie en verantwoording**

Beoordelingselement								
	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
Investeringsprincipe								
Afgerond rapportcijfer	3	1	1	4	1	3	3	2
Totaalscore	2,5	1,3	0,3	3,8	1,3	3,3	3,3	1,5
1.	De financiële instelling beschrijft het eigen financierings- en investeringsraamwerk ten aanzien van milieu- en sociale kwesties en geeft inzicht hoe zij zorgt dat leningen en beleggingen aan de voorwaarden gesteld in het thema- en sectorbeleid voldoen.	0,5	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0
2.	De financiële instelling laat het eigen financierings- en investeringsraamwerk ten aanzien van milieu- en sociale kwesties auditen en publiceert de resultaten.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3.	De financiële instelling publiceert namen van overheden waarin wordt geïnvesteerd.	0,5	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0
4.	De financiële instelling publiceert namen van bedrijven waarin wordt geïnvesteerd.	0,5	0,5	0,0	1,0	0,0	0,5	0,5
5.	De financiële instelling noemt en beschrijft op haar website alle bedrijven waaraan zij meer dan \$ 1 miljoen krediet heeft verstrekt.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
6.	De financiële instelling maakt de namen van alle projectfinancieringen bekend, inclusief de informatie vereist door de Equator Principles III.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.	n.r.
7.	De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van uitstaande kredieten en beleggingen naar regio, grootte en sector (in lijn met GRI FSSD FS6).	0,0	0,0	0,0	n.r.	0,0	0,0	0,0
8.	De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van haar krediet- en beleggingsportfolio in kruistabellen waarin de industrie- en de regiodata gecombineerd zijn.	0,0	0,0	0,0	n.r.	0,0	0,0	0,0
9.	De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van kredieten en beleggingen die voldoende gedetailleerd is, bijvoorbeeld op basis van de eerste twee getallen van de NACE en ISIC-bedrijfsindeling.	0,0	0,0	0,0	n.r.	0,0	0,0	0,0
10.	De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van kredieten en beleggingen die voldoende gedetailleerd is, bijvoorbeeld op basis van de eerste vier getallen van de NACE en ISIC-bedrijfsindeling.	0,0	0,0	0,0	n.r.	0,0	0,0	0,0
11.	De financiële instelling publiceert het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen (in lijn met GRI G4 FSSD FS10).	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0
12.	De financiële instelling publiceert de namen van de bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,5

Beoordelingselement		ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid
	Investeringsprincipe								
	Afgerond rapportcijfer	3	1	1	4	1	3	3	2
	Totaalscore	2,5	1,3	0,3	3,8	1,3	3,3	3,3	1,5
13.	De financiële instelling publiceert de resultaten van de interactie met bedrijven, inclusief de besproken onderwerpen, doelen en deadlines.	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,5
14.	De financiële instelling publiceert de namen van bedrijven die zijn uitgesloten van leningen en beleggingen wegens duurzaamheidskwesaties, inclusief de reden voor uitsluiting.	0,0	1,0	0,0	1,0	0,5	1,0	1,0	0,5
15.	De financiële instelling publiceert een stemverslag.	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5	0,0
16.	De financiële instelling publiceert een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) rapportage-elementen uit de GRI Standaarden bevat.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0
17.	De financiële instelling publiceert een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de (Core of Comprehensive optie) van de GRI Standaarden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18.	Het duurzaamheidsverslag van de financiële instelling wordt extern geverifieerd.	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0
19.	De financiële instelling rapporteert over het gevoerde overleg met maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
20.	De financiële instelling ontwikkelt of neemt deel aan effectieve klachtenmechanismen op operationeel niveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waar de financiële instelling bij betrokken is.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
21.	De financiële instelling rapporteert over klachtenprocedures, inclusief de resultaten en de voortgang ervan.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22.	De financiële instelling verbindt zich aan het respecteren van en samenwerken met gerechtelijke en buitengerechtelijke klachtenmechanismen, al dan niet opgezet door de staat wanneer zaken waarbij het betrokken is voor een dergelijk mechanisme gebracht worden.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

5.1.3 Analyse beleid transparantie en verantwoording

Op het gebied van transparantie en verantwoording scoren de acht verzekeraars relatief laag. Het beleid varieert van zeer slecht (score 1) tot onvoldoende (score 4).

De Goudse, Klaverblad, ONVZ, Univé, ZLM en Zorg en Zekerheid hebben een eigen beleggingsraamwerk ten aanzien van ESG-kwesties beschreven en gepubliceerd en krijgen hier volledige punten voor. DSW en ANWB (Unigarant) schieten hierin echter tekort. Zo geeft ANWB (Unigarant) wel inzicht in hoe ESG-criteria meewegen in de selectie van fondsen, maar wordt niet duidelijk gemaakt welke uitsluitingen of beleid daadwerkelijk van toepassing zijn. DSW specificeert wel uitsluitingen, maar maakt verder niet duidelijk hoe ESG-criteria worden toegepast in de beleggingskeuzes. Daarnaast biedt DSW weinig tot geen transparantie over de fondsen, staatsobligaties en bedrijven waarin belegd wordt, en worden er geen details gedeeld over het stembeleid, engagement en andere relevante activiteiten. DSW en ANWB (Unigarant) ontvangen daarom beide slechts een half punt voor het beleggingsbeleid.

Ook De Goudse, ONVZ (beide een score van 1,3 = zeer slecht) en Zorg en Zekerheid (score 1,5 = slecht) bieden onvoldoende transparant inzicht in de beleggingsactiviteiten. Zo delen deze verzekeraars geen gedetailleerd inzicht in de beleggingsportefeuille, en verwijzen ze voor verschillende activiteiten naar vermogensbeheerders zonder zelf jaarlijks verslag te doen van de beleggingsactiviteiten, gevoerd engagement (al dan niet via de vermogensbeheerder), duurzaamheid en stappen die ondernomen worden om te verzekeren dat de portefeuille voldoet aan de gestelde ESG-criteria.

ANWB (Unigarant) scoort met een 2,5 ruim onvoldoende vanwege het gebrek aan een volledig beleggingsbeleid en duurzaamheidsverslag. Hoewel ANWB (Unigarant) wel inzicht biedt in de fondsen waarin wordt belegd, deelt de verzekeringsgroep geen volledige lijst met overheden en bedrijven in de beleggingsportefeuille. Daarnaast is niet duidelijk of ANWB (Unigarant) meewerkt aan een effectief klachtenmechanisme voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waar de verzekeraar bij betrokken is.

Univé en ZLM (beide score 3,3; ruim onvoldoende) publiceren wel een jaarlijks verslag over de beleggingsactiviteiten, waarin gedetailleerde informatie wordt gedeeld over het beleid, het portfolio en verdeling van beleggingen over verschillende fondsen, en engagement gevoerd door de vermogensbeheerders. De verzekeraars rapporteren echter niet volgens de GRI-standaarden over duurzaamheid en beide verzekeraars delen geen volledige lijst met bedrijven waarin belegd wordt.

Dit laatste is wel het geval voor Klaverblad, dat met een score van 3,8 (onvoldoende) het hoogst scoort binnen deze groep. Klaverblad deelt een gedetailleerd ESG-beleid waarin ook duidelijk wordt hoe het beleid van de beleggingsfondsen toegepast wordt. Daarnaast deelt Klaverblad een volledige lijst met bedrijven en staten waarin belegd is, wat voldoende inzicht geeft in de beleggingsportefeuille van Klaverblad. Elementen 7 tot en met 10 zijn daarom niet relevant voor Klaverblad, omdat de verzekeraar al aan de eisen heeft voldaan door een volledige lijst te publiceren. Wel ontbreekt een jaarlijks duurzaamheidsverslag, alsook details over consultatie met maatschappelijke organisaties en medewerking aan effectieve klachtenmechanismen.

De acht verzekeringsgroepen zijn over het algemeen weinig transparant over hun beleggingen, hun engagementprocessen en de dialoog met maatschappelijke organisaties, al dan niet via vermogensbeheerders. De transparantie zou op verschillende manieren vergroot kunnen worden, bijvoorbeeld door de implementatie van hun verantwoord beleggingsbeleid te laten controleren door een externe, onafhankelijke accountant. Daarnaast zouden verzekeraars hun beleid voor verantwoording kunnen verbeteren door het ontwikkelen van of deelnemen aan klachtenprocedures voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waarbij de verzekeringsgroep en/of de belegde fondsen bij betrokken is/zijn, en hierover te rapporteren.

6

Conclusies

6.1 Algemeen overzicht scores

Tabel 36 geeft per verzekeringsgroep een overzicht van de rapportcijfers voor alle onderzochte duurzaamheidsthema's, risicosectoren, en voor transparantie en verantwoording. Ook is de gemiddelde beleidsscore opgenomen, afgerond op een geheel getal.

Tabel 36 Rapportcijfers van de acht verzekeringsgroepen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ANWB (Unigarant)	De Goudse	DSW	Klaverblad	ONVZ	Univé	ZLM	Zorg en Zekerheid	Gemiddeld
<i>Thema</i>									
Arbeidsrechten	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Belasting	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Corruptie	6	5	5	6	5	6	6	5	6
Dierenwelzijn	1	1	1	4	1	1	1	1	1
Gendergelijkheid	1	1	1	2	1	1	1	1	1
Gezondheid	2	3	3	4	3	3	3	3	3
Klimaatverandering	1	3	1	5	2	2	2	1	2
Mensenrechten	5	5	5	6	6	5	5	5	5
Natuur	1	1	1	1	1	1	1	1	1
<i>Sector</i>									
Maakindustrie	2	2	2	3	2	3	3	2	2
Mijnbouw	2	2	2	3	3	3	3	2	3
Olie en gas	2	3	2	4	3	2	2	2	3
Wapens	2	4	4	10	4	10	4	4	5
<i>Bedrijfsvoering</i>									
Transparantie en verantwoording	3	1	1	4	1	3	3	2	2

6.2 Conclusies scores bij de acht verzekeringsgroepen

Op basis van Tabel 36 kunnen de volgende algemene observaties worden gemaakt:

- Over het algemeen scoren de acht verzekeringsgroepen onvoldoende voor vrijwel alle thema's en sectoren, alsook voor transparantie en verantwoording. Dit kan deels verklaard worden door het feit dat deze acht verzekeraars als relatief kleine spelers op de beleggingsmarkt wellicht minder expertise hebben op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. Dit neemt echter niet weg dat ook deze verzekeraars een verantwoordelijkheid hebben om verantwoord en duurzaam te beleggen en de belegde premies te verantwoorden.
- De acht verzekeraars scoren over het algemeen het best voor thema's waar de toepassing van internationale afspraken en standaarden punten opleveren. Omdat alle verzekeraars in deze groep het IMVO-convenant hebben ondertekend en daarmee hebben toegezegd de OESO-richtlijnen en *UN Guiding Principles* in hun beleggingsbeleid te integreren, scoren alle verzekeraars vergelijkbaar voor thema's als arbeidsrechten, corruptie en mensenrechten. Echter, omdat deze internationale standaarden slechts een deel van de beoordelingselementen in de FFG-methode afdoende dekken, scoren de verzekeraars ook hierdoor hoogstens twijfelachtig of net voldoende.
- Geen enkele van de acht verzekeraars heeft adequaat beleid opgesteld voor de thema's dierenwelzijn, gendergelijkheid en natuur.
- In sectorspecifiek beleid schieten de acht verzekeraars grotendeels tekort. Bij gebrek aan specifiek beleid over de maakindustrie, mijnbouw en olie en gas scoren verzekeraars vrijwel uitsluitend voor het toepassen van de OESO-richtlijnen en de UNGC, en voor uitsluitingen uit de beleggingsportefeuille, met name de uitsluiting van thermische steenkoolextractie.
- In de wapensector zijn Klaverblad en Univé koplopers door de uitsluiting van de productie, toelevering, handel en distributie van alle (conventionele, controversiële en civiele) wapens. De zes andere verzekeraars sluiten alleen controversiële wapens uit en hebben verder geen specifiek beleid over wapens opgesteld.
- Verzekeraars scoren relatief laag voor transparantie en verantwoording. De verzekeraars kunnen hun transparantie verbeteren door te publiceren in welke bedrijven en overheden ze beleggen, door periodiek te rapporteren over de bedrijven waarmee engagement is gevoerd, en door inzicht te geven in het stemgedrag. De verzekeraars kunnen daarnaast verbeteren door zich te committeren aan het meewerken aan klachtenmechanismen voor mensen die slachtoffer zijn van activiteiten waar de verzekeraars via hun beleggingen mee zijn verbonden.

Met betrekking tot de individuele verzekeringsgroepen kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- Klaverblad is de koploper in vrijwel alle thema's, sectoren en transparantie en verantwoording. De belangrijkste redenen hiervoor zijn dat Klaverblad het beleggingsbeleid gedetailleerd heeft vastgelegd en hierbij expliciet verwijst naar het beleid van haar beleggingsfondsen. Daarnaast is Klaverblad transparant over in welke bedrijven, landen en fondsen belegd wordt. Maar hoewel Klaverblad binnen deze groep de koploper is en duidelijk belangrijke stappen heeft gezet ten behoeve van eerlijke, transparante en duurzame beleggingen, scoort het beleid over het algemeen nog onvoldoende.

- Univé en ZLM scoren iets boven gemiddeld. Beide verzekeraars delen een uitgebreid beleggingsbeleid waarin ESG-criteria en uitsluitingen zijn vastgelegd, en bieden transparantie in de beleggingsportefeuilles. Met name de jaarlijkse verantwoord beleggingsverslagen die beide verzekeraars delen, bieden waardevolle inzichten in bijvoorbeeld de CO₂-voetafdruk van de portefeuille, engagement gevoerd met bedrijven via de vermogensbeheerder, en een overzicht van uitgesloten bedrijven. Toch kunnen beide verzekeraars nog belangrijke stappen zetten om het beleid te verbeteren, waarmee zij verder moeten gaan dan minimum standaarden zoals vastgelegd in de OESO-richtlijnen, UNGC en *UN Guiding Principles* en sterker, via de vermogensbeheerder, in moeten zetten op positieve impacts op het gebied van duurzaamheid, mensen- en arbeidsrechten en transparantie in verschillende sectoren.
- ANWB (Unigarant), De Goudse, DSW, ONVZ en Zorg en Zekerheid scoren alle vijf over het algemeen net op of onder de gemiddelde scores. Bij deze verzekeraars is er dan ook veel ruimte voor verbetering, met name in het publiceren van een gedetailleerd beleggingsbeleid en toegepaste ESG-criteria buiten de internationale richtlijnen zoals ook vastgelegd via het IMVO-convenant. Ook het bieden van meer transparantie over het beleggingsportfolio, selectie van beleggingsfondsen en verslaggeving over duurzaamheid en verantwoord beleggen zijn cruciale stappen.

Bronvermeldingen

- 1 Herder, A., H. Brink and M. Riemersma (2018, maart), *Fair Finance Guide International Methodology 2018*, Amsterdam, Nederland: Profundo.
- 2 ANWB (2021, maart), *Jaarverslag 2020*, p. 10.
- 3 Unigarant N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 6.;
UVM Verzekeringsmaatschappij N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 6.
- 4 UVM Verzekeringsmaatschappij N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 27-28.
- 5 Unigarant N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 31.
- 6 UVM Verzekeringsmaatschappij N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 14.
- 7 ANWB (2021, maart), *Jaarverslag 2020*, p. 6.
- 8 UVM Verzekeringsmaatschappij N.V. (2021), *Financieel Jaarverslag 2020*, p. 6.
- 9 De Goudse (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 8.
- 10 De Goudse (z.d.), "Over De Goudse", online: <https://www.goudse.nl/algemeen/over-de-goudse/wie-wij-zijn>, bekeken in oktober 2021.
- 11 De Goudse (z.d.), *Beleid Maatschappelijk Verantwoord Beleggen*, p. 3.
- 12 De Goudse (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 9.
- 13 De Goudse (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 9.
- 14 DSW (2021), *Maatschappelijk Verslag en Jaarstukken 2020*, p. 8, 10-11.
- 15 DSW (2021), *Maatschappelijk Verslag en Jaarstukken 2020*, p. 130.
- 16 DSW (2021), *Maatschappelijk Verslag en Jaarstukken 2020*, p. 50-52, 65-66, 100.
- 17 DSW (2021), *Maatschappelijk Verslag en Jaarstukken 2020*, p. 134.
- 18 DSW (2021), *Maatschappelijk Verslag en Jaarstukken 2020*, p. 48.
- 19 Klaverblad Verzekeringen (2021), *Jaarverslag Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.*, p. 34.
- 20 Klaverblad Verzekeringen (2021), *Jaarverslag Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.*, p. 23-24.
- 21 Klaverblad Verzekeringen (2021), *Jaarverslag Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.*, p. 7.
- 22 Klaverblad Verzekeringen (2021), *Jaarverslag Coöperatie Klaverblad Verzekeringen U.A.*, p. 11-12.
- 23 ONVZ (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 15.
- 24 ONVZ (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 83.
- 25 ONVZ (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 52, 64.
- 26 Coöperatie Univé U.A. (2021), *Solvency Financial Condition Report 2020*, p. 7.
- 27 Univé Groep (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 76.
- 28 Univé Groep (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 45.
- 29 Coöperatie Univé U.A. (2021), *Jaarverslag Verantwoord Beleggen 2020*, p. 23.
- 30 Univé Groep (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 65.
- 31 Univé Groep (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 24.
- 32 ZLM (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 66.
- 33 ZLM (2021), *Jaarverslag Verantwoord Beleggen 2020*, p. 6.

- 34 ZLM (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 33.
- 35 ZLM (2021), *Jaarverslag 2020*, p. 6.
- 36 Zorg en Zekerheid (2021), *Jaarbericht 2020*, p. 18.
- 37 Zorg en Zekerheid (2021), *Jaarbericht 2020*, p. 36-37.
- 38 Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid (2021), *Verslag inzake de Solvabiliteit en de Financiële Toestand (SFCR) 2020*, p. 8.
- 39 Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid (2021), *Verslag inzake de Solvabiliteit en de Financiële Toestand (SFCR) 2020*, p. 43.
- 40 The World Bank (2011), *World Development Report 2012: Gender Equality and Development*, Verenigde Staten, Washington D.C.: The World Bank.
- 41 International Labour Organization (2012), *Global Employment Trends 2012*, Genève, Zwitserland: ILO.
- 42 IMF (2014), *IMF Policy Paper Spillovers in International Corporate Taxation*, Washington D.C., Verenigde Staten: International Monetary Fund; ActionAid (2011), *Addicted to tax havens: The secret life of the FTSE 100*, Londen, het Verenigd Koninkrijk: ActionAid; ActionAid (2013), *How tax havens plunder the poor*, Londen, Verenigd Koninkrijk: ActionAid.
- 43 Henry, J. (2012, juli), *The Price of Offshore, Revisited*, Buckinghamshire, Verenigd Koninkrijk: Tax Justice Network.
Cobham, A. (2017, November), *Briefing: Tax avoidance and evasion – The scale of the problem*, Buckinghamshire, Verenigd Koninkrijk: Tax Justice Network.
- 44 Weyzig, F. (2015, november), *Still broken: Governments must do more to fix the international corporate tax system*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB, p. 1.
- 45 IMF (2014, juni 25), "IMF Launches New Study on Spillovers in International Corporate Taxation", IMF, online: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr14303.htm>, bekeken in augustus 2020.
- 46 Weyzig, F. (2015, november), *Still broken: Governments must do more to fix the international corporate tax system*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB.
- 47 United Nations General Assembly (2014, 15 augustus), *Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing, A/69/315**, Sixty-ninth session, p. 8.
- 48 Transparency International (z.d.), "About: What is corruption?", online: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, bekeken in augustus 2020.
- 49 The World Bank (2011), *Ill-gotten Money and the Economy – Experiences from Malawi and Namibia*, Washington D.C, Verenigde Staten: The World Bank.
- 50 Transparency International (z.d.), "About: What is corruption?", online: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, bekeken in augustus 2020.
- Global Witness (2015, oktober), *Banks and Dirty Money: how the financial system enables state looting at a devastating human cost*, Londen, Verenigd Koninkrijk: Global Witness.
- 51 Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 16", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg16>, bekeken in augustus 2020.
- 52 Farm Animal Welfare Council (z.d.), "Five Freedoms", online: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>, bekeken in augustus 2020.
- 53 FAIRR (2016), *Factory Farming: Assessing Investment Risks: 2016 Report*, p. 10, FAIRR.
- 54 ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), EFSA (European Food Safety Authority), and EMA (European Medicines Agency) (2017). "ECDC/EFSA/EMA second joint report on the integrated analysis of the consumption of antimicrobial agents and occurrence of antimicrobial resistance in bacteria from humans and food-producing animals – Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis (JIACRA) Report". *EFSA Journal*, 15(7):4872,135; WHO (2017, november 7), *Stop using antibiotics in healthy animals to prevent the spread of*

antibiotic resistance.

- 55 RSPCA (z.d.), "Genetically altered animals", online: <https://www.rspca.org.uk/adviceandwelfare/laboratory/biotechnology/geneticallyalteredanimals>, bekeken in augustus 2020.
- 56 UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2010), *General Recommendation N. 28 The Code Obligations of States Parties under Article 2 of the Convention, CEDAW/C/CG/28, para 5*, New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties; p. 31.
- UN WOMEN (2017) "The UN WOMEN Gender and Economics Training Manual", New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- 57 UN WOMEN (2015), "The World's Women 2015-2016", New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- 58 Demirgüç-Kunt, A., L. Klapper, D. Singer, S. Ansar en Jake Hess (2018), *The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*, Washington D.C., Verenigde Staten: World Bank.
- 59 World Bank (2019), *Women, Business and the Law 2019*, Washington D.C., Verenigde Staten: World Bank.
- 60 WHO (2013), *Global and Regional Estimates of Violence against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-partner Sexual Violence*, Rome, Italy: World Health Organization.
- 61 UNWOMEN (2015), *The World's Women 2015-2016*, New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- International Labour Organization (2019), *Global Wage Report 2018-19: What lies behind gender pay gaps*, Genève, Zwitserland: ILO.
- 62 Equileap (2019), *Gender Equality Global Report & Ranking: 2019 Edition*, Amsterdam, The Netherlands: Equileap.
- 63 Boffey, D. (2017, november 20), "EU to push for 40% quota for women on company boards", *The Guardian*, online: <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/20/eu-to-push-for-40-quota-for-women-on-company-boards>, bekeken in augustus 2020.
- Europese Commissie (14 November 2012), "Women on Boards: Commission proposes 40% objective", online: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_en.htm, bekeken in augustus 2020.
- 64 Lee, L, R. Marshall, D. Rallis, M. Moscardi (2015, November), *Women on Boards: Global Trends in Gender Diversity on Corporate Boards*, New York City, Verenigde Staten: MSCI.
- 65 ISO (2010), *ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility*, ISO.
- 66 ISO (2010), *ISO 26000: 2010 Guidance on Social Responsibility*, Genève, Zwitserland: ISO.
- 67 Europees Parlement (2016), *Setting criteria on endocrine disruptors Follow-up to the General Court judgment*, EPRS | European Parliamentary Research Service, p. 8;
- Gore, A.C. et al. (2015), "EDC-2: The Endocrine Society's Second Scientific Statement on Endocrine-Disrupting Chemicals", *Endocrine Reviews*, 36(6):1-150.
- WWF International (z.d.), "Endocrine Disrupting Chemicals. Problems with toxic: EDC's. Wildlife and humans are exposed daily to these pervasive chemicals", online: https://wwf.panda.org/knowledge_hub/teacher_resources/webfieldtrips/toxics/our_chemical_world/edcs/ bekeken in augustus 2020;
- 68 WHO (2019, juni), "Fact sheet – Drinking-water", online: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water>, bekeken in augustus 2020.
- 69 Goodman, L.K. en K. Mulik (2015), *Clearing the Air, Palm Oil, Peat Destruction and Air Pollution*, Cambridge, Verenigde Staten: Union of Concerned Scientists;
- Climate Progress (2015, januari), "For Peat's Sake: Drying and Burning Wetlands Amplify Global Warming", online: <https://thinkprogress.org/for-peats-sake-drying-and-burning-wetlands-amplify-global-warming-8c03f190a086/>, bekeken in augustus 2020.
- 70 Access to Medicine Foundation (2018, November), *Access to Medicine Index 2018*, Amsterdam, Nederland: Access

to Medicine Foundation.

- 71 ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), EFSA (European Food Safety Authority), and EMA (European Medicines Agency) (2017). "ECDC/EFSA/EMA second joint report on the integrated analysis of the consumption of antimicrobial agents and occurrence of antimicrobial resistance in bacteria from humans and food-producing animals—Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis (JIACRA) Report". *EFSA Journal*, 15(7):4872,135;
- 72 WHO (z.d.), "Infant and young child feeding", online: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>, bekeken in augustus 2020.
- 73 WHO (2019), *WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2019: Offer help to quit tobacco use*, Genève, Zwitserland: World Health Organization, p. 60.
- 74 IPCC (2014): *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Genève, Zwitserland: Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 151.
- 75 IPCC (2007), *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, [M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden en C.E. Hanson, Eds.], Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press, p. 976;
Stern, N. (2007), *The Economics of Climate Change: the Stern Review*, Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press.
- 76 UNFCCC (2015, 12 december), *Historic Paris Agreement on Climate Change. 195 Nations Set Path to Keep Temperature Rise Well Below 2 Degrees Celsius*; UNFCCC (2016, 29 januari), *Report of the Conference of the Parties on its twenty-first session, held in Paris from 30 November to 13 December 2015*, p.2.
- 77 UNEP (2019), *Emissions Gap Report 2019*, Nairobi, Kenya: United Nations Environment Programme (UNEP), p. xxii.
- 78 UNEP (2017), *The Emissions Gap Report 2017*, United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, Kenia, p. xv.
- 79 Eurodad (2014), *UN Financing for Development Negotiations: What outcomes should be agreed in Addis Ababa in 2015?*, Eurodad; Oxfam International (2009), *Oxfam Briefing Paper 130. Suffering the Science: Climate Change, People and Poverty*, Oxfam International.
- 80 Oxfam GB (2014), *Breaking the Standoff. Post-2020 climate finance in the Paris agreement*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB, p. 40.
- 81 Verenigde Naties (1948, december), *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations General Assembly resolution 217 A (III).
- 82 Amnesty International (2018, februari), *Amnesty International Report 2017-18: The state of the world's human rights*, Londen, Verenigd Koninkrijk: Amnesty International.
- 83 Front Line Defenders (2018), *Stop the Killings*, Dublin, Ierland: Front Line, the International Foundation for the Protection of Human Rights Defenders.
- 84 United Nations Human Rights Council (2011), *Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*, Human Rights Council, A/HRC/17/31, Para 6. Online: <http://business-humanrights.org/sites/default/files/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>, bekeken in augustus 2020.
- 85 IPBES (2019), *Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, Bonn, Duitsland: Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services.
- 86 UNEP (z.d.), "Rate of Environmental Damage Increasing Across Planet but Still Time to Reverse Worst Impacts", online: [www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/05/rate-of-environmental-damage-increasing-across-](http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/05/rate-of-environmental-damage-increasing-across-planet-but-still-time-to-reverse-worst-impacts/)

planet-but-still-time-to-reverse-worst-impacts/, bekeken in augustus 2020.

- 87 IPCC (2015), *Climate Change 2014: Synthesis Report: Summary for Policymakers*, Geneva, Switzerland: Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 13.
- 88 Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 2", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg2>, bekeken in december 2017; Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 3", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3>, bekeken in december 2017; Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 6", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg6>, bekeken in augustus 2020.
- 89 Gallo, F., C. Fossi, R. Weber, D. Santillo, J. Sousa, I. Ingram, A. Nadal en D. Romano (2018), "Marine litter plastics and microplastics and their toxic chemical components: the need for urgent preventive measures", *Environmental Science Europe*, 30 (1): 13.
- 90 Auty, R.M. (1993), *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*, Verenigd Koninkrijk, Londen: Routledge.
- 91 Global Witness (2015), "Responsible Minerals", online: <https://www.globalwitness.org/campaigns/conflict-minerals/>, bekeken in augustus 2020.
- 92 Publish What You Pay Norway (2011), *The Piping Profits Report*, Noorwegen, Oslo: Publish What You Pay Norway.
- 93 Vewin (2013), "EZ-onderzoek schaliegas onvoldoende, risico's gebagatelliseerd", online: http://www.vewin.nl/nieuws/paginas/EZonderzoek_schaliegas_onvoldoende_risicos_gebagatelliseerd_42.aspx, bekeken in augustus 2020.
- 94 Verenigde Naties (z.d.), "The Arms Trade Treaty", online: <http://www.un.org/disarmament/ATT/>, bekeken in augustus 2020.
- 95 Tian, N. Et al (2019), *Global developments in military expenditure*, Sweden, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- 96 SIPRI (z.d.), "SIPRI Military Expenditure Database", online: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, bekeken in augustus 2020.
- 97 International Peace Bureau (2012), *Opportunity Costs: Military Spending and the UN Development Agenda*, Genève, Zwitserland: International Peace Bureau, p. 16.
- 98 Feinstein, A., Holden, P. en Pace, B. (2011) "Corruption and arms trade: sins of commission" in SIPRI (eds.), *SIPRI Yearbook 2011*, Verenigd Koninkrijk: Oxford University Press, p. 13-37.
- 99 Parlementaire Monitor (2018, juni 8), "Motie Grasshoff over inzicht voor spaarders in de manier waarop hun spaargeld is belegd - Initiatiefnota van het lid Merkies over duurzaam bankieren", online: <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vjulo1rm9dw3>, bekeken in augustus 2020.

Eerlijke
Verzekeringswijzer

FairFinance®
International

